

महाबलेश्वर सैल हांच्या कादंबरीत चित्रायल्ली ग्रामीण स्त्री

(काळी गंगा, हावठण, खोल खोल मुळां)

(Rural woman portrayed in Mahabaleshwar Sail's novel

(Kali Ganga, Hawththan, KholKhol Mulan)

A dissertation for

Course code and course title: KON 650 Dissertation

Credits:16

Submitted in partial fulfillment of Masters Degree

Master of Arts in Konkani

By

Miss. Shreya Shirodkar

ABC Id: 965515305400

Seat no: 22P0180028

PR no:201809220

Under the supervision of

Mrs. Krupali Naik

ShamoiGoembaab School of Languages and Literature

Konkani Discipline

Goa University

Date: April 2024

महाबळेश्वर सैल हांच्या कादंबरीत चित्रायल्ली ग्रामीण स्त्री

(काळी गंगा, हावठण, खोल खोल मुळां)

(Rural woman portrayed in Mahabaleshwar Sail's novel

(Kali Ganga, Hawthth, KholKhol Mulan)

A dissertation for

Course code and course title: KON 650 Dissertation

Credits:16

Submitted in partial fulfillment of Masters Degree

Master of Arts in Konkani

By

Miss. Shreya Shirodkar

ABC Id: 965515305400

Seat no: 22P0180028

PR no:201809220

Under the supervision of

Mrs. Krupali Naik

ShennoiGoembaab School of Languages and Literature

Konkani Discipline

Goa University

Date: April 2024

Examined by

Seal of the School

DECLARATION BY STUDENT

I hereby declare that the data presented in this Dissertation report entitled, 'महाबळेश्वर सैल हांच्या कादंबरीत चित्रायल्ली ग्रामीण स्त्री(काळी गंगा, हावठण, खोल खोल मुळां) (Rural woman portrayed in Mahabaleshwar Sail's novel (Kali Ganga, Hawtham, Khol Khol Mulan) is based on the results of investigations carried out by me in the Discipline of Konkani at the Shenoai Goembab school of Languages and Literature, Goa University under the Supervision of Ms. Kripali Naik and the same has not been submitted elsewhere for the award of a degree or diploma by me. Further, I understand that Goa University or its authorities will not be responsible for the correctness of observations/experimental or other findings Given the dissertation

I hereby authorize the University authorities to upload this dissertation on the dissertation repository or anywhere else as the UGC regulations demand and make it available to any one as needed.

Shirodkar

Ms.Shreya shirodkar

Seat Number: 22P0180028

Date: 16/04/2024

Place: Goa University

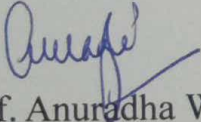
COMPLETION CERTIFICATE

This is to certify that the dissertation report, 'महाबळेश्वर सैल हांच्या कादंबरीत चित्रायल्ली ग्रामीण स्त्री' (काळी गंगा, हावठण, खोल खोल मुळां) is a bonafide work carried out by Ms. Shreya shirodkar under my supervision in partial fulfilment of the requirements for the award of the degree of Master of Arts in the Discipline of Konkani, at the Shenoï Goembab School of Languages and Literture, Goa University.

Ms. Kripali Naik

Discipline of Konkani, SGSLL

Date:

Prof. Anuradha Wagle.

School Stamp

Dean, Shenoï Goembab school of languages and literature

Date:

उपकाराची उतरां

महाबळेश्वर सैल हांच्या कादंबरीत चित्रायल्ली ग्रामीण स्त्री (काळी गंगा, हावठण, खोल खोल मुळां) हो सोद-प्रबंद तुमच्या मुखार दवरताना म्हाका काळजा सावन खोस भोगता. हया खोशयेच्या प्रसंगाक हांव सगळ्यांत आदी काळजा सावन उपकार मानतां ते म्हजी मार्गदर्शक प्रा कृपाली नायक हांचे. हो सोद-प्रबंद तयार करताना तांच्यांनी आपल्यो महत्वाच्यो सुचोवण्यो दिवन, प्रत्येक वेळार आमच्या बरोबर चर्चा करून ताका सारको नियाळ दिवन म्हज्या वावराचेर संस्कार करून हया पुराय प्रवासांत तांच्यांनी आपले मोलादीक मार्गदर्शन म्हाका दिले. तांच्या सहकार्या शिवाय हो प्रबंद कसोच पुराय जावचो नासलो तांचे खरेंच मना काळजासावन खूब खूब आभारी.

हो सोद-प्रबंद पुराय करपाक कोंकणी अध्ययन शाखेचे संचालक डॉ हनुमंत चोपडेकर तशेच कोंकणी अध्ययन शाखेच्या प्राध्यापकांच्या उपस्थितीत म्हजो हो विशय निवडपा खातीर हयकार दिवन आनी महत्वाच्यो सुचोवण्यो केल्ल्यो देखून हांव तांचे उपकार मानता.

हया सोदवावरा खातीर संदर्भ पुस्तकां आनी साहित्य सोदपा खातीर हांवे गोंय विद्यापीठ, कृष्णदास शामा राज्य केंद्रीय ग्रंथालय आनी साखळें वाचन ग्रंथालय घरांचो आदार घेतलो ते खातीर तांच्या जाळवणदारांचो हांव मनापासून उपकार मानता.

खरेपणान काळजा सावन उपकार मानूंक दिसतात ते म्हज्या आवय बापयचे आनी म्हज्या घरच्यांचे. हांव म्हजो चडांत चड वेळ हया सोदवावराक दिवंक पावचे म्हण, म्हजेर कसल्याय गजालींचो पेज घाली नासताना म्हज्या फाटल्यान उभी रावलीं. तशेंच हया सोदवावराक ज्या लोकांचो प्रत्यक्ष आनी अप्रत्यक्षपणान आदार लाभलो त्या सगळ्यांचे हांव मना काळजा सावन उपकार मानता.

प्रस्तावना

माजाळी वाठारांत रावपी महाबळेश्वर सैल हांणी कांदबरी साहित्यांत व्हड योगदान दिल्ले पळोवपाक मेळटा. ताच्या साहित्यांत आयल्ले व्यक्तिमत्व जाणवता जंय माजाळी वाठारांत जल्मल्लो लेखक कादंबरी अश्या साहित्यीक मळार गांव, ग्रामीण जीण, सैम अश्या विशयांचे चित्रण करता. ताणेन साहित्यीक मळार एक कथाकार, कादंबरीकार, नाटक म्हण वावर केला. तांणीन बरयल्लें कथा झेले अणकारीत साहित्य, कादंबरी वाचप्याक समाजदर्शन तशेंच हेर गजालींचो अणभव दिता. लेखकाचो अणभव आनी वाठार ताच्या साहित्यांत चड प्रमाणात दिश्टी पडटां तांणीन बरयल्ल्यो कादंबरी काळी गंगा, हावठण, खोल खोल मूळां, अदृश्ट, माती आनी मळब, विखार विळखो, युगसावार, अरण्यकांड, ताच्या ह्या कादंबरीनी मानवी संस्कृतायेच्या समाज व्यवस्थेच्या साबार स्थितिंचेर दर्शन दिसून येता.

लेखक स्वता कश्टकरी समाजांतल्यान आसा ताका लागून ताच्या कादंबरीनी समाज संघर्श करून वयर सरिल्ल्या पात्राचे चित्रण जाणवता. ताचे सैमा कडेन आशिल्ले नातें, तो वाठार, समाज, संस्कृती आनी मनीसपणाचो मेळावो कादंबरीत हाडटां, मनशांनी भोगिल्ली त्रासदायक वेदना, दुख्ख, तळमळ एकतरेन प्रतिनिधित्व करता. ताची बरोवपाची शैली वा साहित्यांत एखादो विस्तार जाणवता, काल्पनीक शक्त तशेंच सत्य परिस्थिती घेवन लेखकान साहित्य घडयला. मूळ म्हटल्यार ताच्या कादंबरीत आयिल्ली स्त्री पात्रां वाचप्यांक एक गडगंज अणभव मुखार हाडटां. ताच्या कादंबरीनी स्त्री पात्रां वेग-वेगळे विशय घेवन ताचो संघर्श मांडपाचो यत्न केला.

१९९७ वर्सा महाबळेश्वर सैल हांची 'काळी गंगा' ही कादंबरी आयली. हे कादंबरींत दक्षिण, उत्तर, कन्नड जिल्हांतल्या कोंकणी वाठारांतल्या समाज जिणेचेर प्रभावीकपणान केल्ले वास्तव कलात्मक चित्रण येता. सामान्य तळागळातल्या मनशांचे भावविश्व, थंयसल्ली लोकजीण, लोकभास हांचे वर्णन ही कादंबरी करता. १९९७ वर्साच उजवाडाक आयिल्ल्यो 'अदृश्ट' आनी 'अरण्यकांड' ह्यो सैलाच्यो

नवलिका मानसशास्त्रीय सिध्दांताचेर आदारिल्ल्यो आसा. तांच्यो 'युगसांवार', 'खोल खोल मुळां', हावठण' कोंकणी कादंबरेच्या इतिहासांतल्यो म्हत्वाच्यो. महाबळेश्वर सैल हांणी आयज मेरेन साबार स्त्री पात्रां ताच्या कथेतल्यान आनी कादंबरेतल्यान उबी केल्यात. ही सगळीं बायल व्यक्तीम्हत्वां लेखक कसो तरी इतल्या खोलायेन माडटा हो प्रस्न पडटा. मध्यमवर्गीय आनी गरीब दुबळी बायल खूब चित्रायला. ताचे दुख्ख निरागसता, हांवेस संघर्श अशी तरेकवार रुपां ताच्या साहित्यात धोगा-पोंगा सयत येतात. ह्यो सगळ्यो स्त्री पात्रचित्रण ताणेन ग्रामीण जिणेक धरून व्यक्त केला.

सारांश

ग्रामीण स्त्री ह्या नदरेन महाबळेश्वर सैल हे आपल्या कादंबरीत वेग- वेगळें विशय हाताळल्यात. तें तांच्या कादंबरीत समाजाचे विशय घेवन वाचकांच्या मुखार दवरतात. लेखकान बरयल्ल्यो कादंबरी गोंय आनी कारवार वाठाराचे चित्रण दाखयता. तांच्या कादंबऱ्यांनी तो समाज ताचे वास्तव, गांव, गांवात येवपी तांचे त्रास अभिव्यक्त जाला. तशेंच मुखेलपणान लेखक एक पुरुश आसून बायल मनशेची मानसीकता खरपणान मांडटात. तांच्या कादंबरीत आयल्ली प्रत्येक स्त्री तिचे शोषण आनी तिची वेदना लेखकान ताच्या कादंबरीत खोलायेन सांगला. कशी एखादी स्त्री तिच्या जीणेत आयल्ल्यो घोडामोडी, त्रास, समाजांत आशिल्ले तिचे वास्तव, तिचो मान-अपमान, स्थान अश्या विशयांक धरून लेखक आपल्या कादंबरीत बरयता.

महाबळेश्वर सैल हांच्या कादंबरीत चित्रापल्ली ग्रामीण स्त्री ह्या सोय प्रबंदात लेखक खोलायेन ग्रामीण जिणे बदलल मांडटा. तो ताच्या कादंबरीत गांव, तातूंत आशिल्ल्या ग्रामीण जिणेक आनी त्या समाजाक म्हत्व दिता. ग्रामीण जिणेंत आयल्ली स्त्री कशी आसा, समाजांत आशिल्ले तिचे स्थान तशेंच समाजाकडेन तिचो संबंध कसो आसा हाचेर अभ्यास करपाक यत्न केला.

सारगर्भ उतरां- महाबळेश्वर सैल, कादंबरी, ग्रामीण स्त्री, समाज.

मांडावळ

प्रकरण १: ग्रामीण संकल्पना आनी स्त्री

पान.१-२१

- १.१ ग्रामीण संकल्पना
- १.२ ग्रामीणतेचे स्वरूप
- १.३ ग्रामीणतेचे म्हत्व
- १.४ ग्रामीणतेचे वर्गीकरण
- १.५ ग्रामीणतेची व्याख्या

प्रकरण २: ग्रामीण समाज आनी स्त्री

पान.२२-४३

- २.१ ग्रामीण स्त्रीची मनोवेवस्था
- २.२ घरगुती स्त्री आनी कुटुंबीक वेवस्था
- २.३ बायल बायलां मदलो संवाद
- २.४ ग्रामीण स्त्री आनी वेवसाय

प्रकरण ३: कांदबरींतलो समाज आनी स्त्री

पान.४४-६७

- ३.१ कुळवाडी समाज स्त्री
- ३.२ कुंभार समाज स्त्री
- ३.३ गावडा समाज स्त्री
- ३.४ स्त्री पात्रचित्रण

प्रकरण ४: स्त्री पुरुश संबंद

पान.६८-८४

४.१ बापूय आनी धूव

४.२ मोग आनी मोगिका

४.३ घोव आनी बायल

४.४ लग्न बायल पुरुश संबंद

४.५ बळजबरी स्त्री पुरुश संबंद

५. निश्कर्श

पान.८५-८९

६. आदारावळ

पान.९०

प्रकरण- एक: ग्रामीण संकल्पना आनी स्त्री

१.१ ग्रामीण संकल्पना

१.२ ग्रामीणतेचे स्वरूप

१.३ ग्रामीणतेचे म्हत्व

१.४ ग्रामीणतेचे वर्गीकरण

१.५ ग्रामीणतेची व्याख्या

१.१ ग्रामीण संकल्पना

हालीं गांवगिऱ्या जिणेंत जायते बदल घडल्यात. ताचे पयलीं गांव गांवच्या गाडयेचेर आदारिल्लो. गांव पातळेचेर एकामेकांक संबंदीत आनी एकामेकांक आदारून आशिल्ले. शेतवड हो गांवाचो मुखेल वेवसाय, उत्पन्नाचो मुखेल स्त्रोत. शेतकाराची लागवड करपी ताचे खातीर शेतकी आनी घरगुती वस्तू आनी साधनां तयार करपी सुतार, लोहार, कुंभार, तेलकार, भांगर आदी. जाती गांव पातळेचेर मनरिजवणेचें काम करपी गांवच्या जिणेंत तांच्या सगळ्यांक खूब म्हत्वाची सुवात आशिल्ली. शेतकाराक शेतवडींतल्यान येणावळ मेळटाली तेन्ना तो सगळ्या घटकांक एक खाशेलो वाटो दितालो, तांच्या वावराचें आनी श्रमाचें इनाम म्हणून तें दिताले. हाचो अर्थ शेतवडी केंद्रस्थानी आशिल्ली आनी ताचे भोंवतणीं हेर घटक आशिल्ले. अशी गांवाचीं रचणूक परिवर्तना पयलींच्या काळांत अस्तित्वांत आशिल्ली.

वयल उल्लेखल्या सगळ्या घटकांचो आस्पाव जाला. गांवगिऱ्या वाठारांतल्या ह्या लोकांच्या जिणेचें सैमाक लागींपण, चालीरिती आनी परंपरा, लोक समजुती, आदिमपण, शेतवडीचेर आनी सैमाच्या घटकांचेर व्हड विस्वास, जातींनी विभागणी, अस्पृश्यताय पाळप, तरी लेगीत परस्पर आदार आदी लक्षणां आसतात. 'गांव' हे संकल्पनेंत शेती, बांय, न्हंयो, व्हाळ, झाडां, वेगवेगळीं पिकां म्हत्वाचीं आसात. पूण हांगा मनशा वांगडाच गोरवां, बोकड्यो,

कोंबयो, गाढवां, सुणीं, किडी-मुयो, सुकणीं, सोरोप, हीं सगळीं म्हत्वाचीं. हया सगळ्यांतल्यान हांगाच्या मनशाची जियेवपाची आनी विचार करपाची पद्दत, ताच्या मनाची, जियेवपा विशीं एक विशिश्ट तत्वगिन्यान, जिणेची नदर तयार जाता. स्वातंत्र्या उपरांतच्या काळांत बालुतेदारी पद्दत फाटीं सरली. लोकशाय वेवस्था आपणावप, शिक्षणाचो प्रसार, यंत्रयुगाचो आगमन. यंत्रयुगाक लागून आनी उद्देगीकी करणाक लागून गांव पातळेचे वेवसायीक वेवसाय दलदलींत आशिल्ले. बेकारी वाडली. दुशळाक लागून शेतवडींत अपेस आयलें. गरिबी आनी रिणाची वाड वाडली. गांवांतल्यान शारांनी स्थलांतर सुरू जालें. फुडें जागतीकी करणाक उपरांत हे परिस्थितीक चड गती मेळ्ळी. शेतकारांची आत्महत्या सुरू जाल्यो, त्यो वाडल्यो. तांचो शोशण जाता हें गांवच्या लोकांक कळ्ळें. हाका जापसालदार घटक सोदपाक लागलें, वास्तवा फाटल्यान आशिल्ली वास्तवताय, संघर्श आनी बंडाची भावना तांच्या मनांत निर्माण जावंक लागली.

“ग्रामीण” हो शब्द मूळ संस्कृत भाशेंतल्या ग्राम हया शब्दा वयल्यान आयला.¹ “ग्राम” हया शब्दाचो अर्थ गांव असो जाता. संस्कृत भाशेंत ग्राम हया शब्दा वयल्यान ग्रामण्य, ग्रामस्थ, ग्रामकन्या, ग्राम्य अशीं उतरां मेळटात. कोंकणींत आमकां गांव हया शब्दा वयल्यान गांवकी, गावडो, गांवठी, गांवकार, गांवदेव, गांवधनी, गांवगिरें, गांवघर, गांवजेवण, गांवठण अशीं जायतीं उतरां

घोळणुकेंत आसा. पयलींच्या काळासावन आमच्या देशांत ग्राम आनी नगर असो भेद दिसता. शार वा नगर हे त्या त्या काळाच्या दृष्टीतल्यान सुसंस्कृत आनी समृद्ध आसता. त्या नदरेंतल्यान गांवाची रचना परंपरेन केल्ली आसता. भारतीय समाजाचो जेन्ना आमी विचार करतात तेन्ना ग्रामीण जीण जगपी गांवगिऱ्या वाठारांतलो समाज सगळ्यांत पयली आमच्या मुखार उबो जाता. २०११ वर्साच्या जनगणने प्रमाण भारतांतले ७०% लोक गांवगिऱ्या वाठारांनी रावतात आनी ३०% लोक शारांनी रावतात. हाका लागून भारतीय समाज वेवस्थेची, गांवांनी रावपी ग्रामीण समाज आनी शारांनी स्थापीत जाल्लो शारी समाज अशी वाटणी जाल्ली आसा. 'ग्रामीण समाज म्हळ्यार असो समाज जातूंत जाती भेदाक म्हत्व आसता, जो भुतकाळा कडेन चड जोडिल्लो आसता आनी जो शेती वेवसायाचेर चड प्रमाणांत अवलंबून आसता. जाल्यार शारी समाज म्हळ्यार जो शेती वेवसाया परस आधुनीक वेवसाय चड प्रमाणांत दिसता. गोंयात आमकां चडसो लोक ग्रामीण वाठारांनी वशिल्लो दिश्टी पडटा. गोंयांतले वेग-वेगळे वाठार इल्लो व चड प्रमाणांत तांची ग्रामीण जीण दाखोवन दिता.

ग्रामीणटेचे चित्रण साहित्यांत जाता आनी शारांतल्या मनशाक लेगीत बशिल्ले कडेनच ग्रामीण जीण अणभवपाक मेळटा. "कृषिनिष्ठ जाणिवांचा, ग्रामीण

जाणिवांचा कलात्मक, उत्कट, सहजाविष्कार म्हणजे ग्रामीण साहित्य.^२ग्रा. साहित्य आणि संस्कृती. २७ अशी ग्रामीण साहित्याची व्याख्या मेळटा.

गांव हो एका मनशाच्या पंगडाची आनी त्या वसणुके भितरल्या गांवकारांक वसणुकेची सुवात सांगता. म्हणजेच एखादो गांव आनी त्या गांवात रावपी लोकांची म्हायती दिता. गांवांतल्या दरेका गांवांत तांच्यो विशेशतायो दिश्टी पडटां. जशें की तांची संस्कृती तांचे रावप, खावप. तर प्रत्येक वेग वेगळो गांव आनी तातूंत आशिल्ले लोक तांच्यो वेग वेगळ्यो परंपरा वा ती कशी रावतात तांचे वेगळेपणाक लागून तांका विशेश थारायता. एक वेगळी अस्मिताय, एक वेगळीच तत्व दितात. देखून ग्रामीण ही सद्या भाशीक वेव्हारांत संदर्भाची सामान्य गरज भागयता अशें दिसलें तरी ती एक संकल्पना आसून ती स्वताक आस्पावपी वेवस्थेंत स्थिरताय भोगपी दर एका अस्तित्वाक एक सामान्य अस्तित्व, एक स्वतंत्र अस्मिताय दिता. ग्रामीण जिणेचो विचार करतना शेताचेर अवलंबून आशिल्ले, मातये कडेन अटूट नातें आशिल्ले, कश्टकरी जीवन जगपी मनीस जीण आमच्या मुखार उबी रावता. शोशणमुक्त, भंयमुक्त समाधानकारक समाज निर्मुवपाची सपनां पळोवपी पात्रांचे चित्रण ग्रामीण साहित्यांत जाता. गांवांनी रावपी लोकांची जी समाजीक जीण आसा तीं ग्रामीण साहित्यांत आस्पावता. गांवांतल्या लोकांची मानसिकता, श्रध्दा, नव्या बदला विशींचे तांचे विचार ह्या सगळ्यांचो आस्पाव ग्रामीण जिणेचेर निर्मणेन जाता.

ग्रामीण समाज हो शारी समाजा परस ल्हान आसता तशेंच तांच्या मदलो सांस्कृतीक एकवट मुखेलपणान दिसून येता. गांवांनी धार्मीक परंपरांक, लोक संस्कृतायेक चड म्हत्व आसता. गांवांतली लोक संस्कृताय तांच्या साधारण ग्रामीण जिविताचेर भाश्य करता, पुर्विल्ल्या काळारसावन आयिल्ल्या वेवसाय पध्दतीक लागून गांवांनी जाती तयार जाल्यो आनी ही जाती वेवस्था पुराय ग्रामीण जीणेची बुन्याद जावपाक पावली.³ गांवांतले समाज जिवन जाती-जाती मदल्या संबंदाचेर आदारिल्ले आसता. आयजूय चडशे वेवसाय जाती वेवस्थेचेर आदारिल्ले आसता आनी गांवचे लोकूय त्या मानान आपल्या घराब्यांक नेमून दिल्लोच वेवसाय करतात. म्हार, चामार, भट, गांवकार, देवळी, जल्मी अश्यो कांय जाती गांवांनी मेळटात. इतलेंच न्हय तर अमूक एका जातीन खंय रावपाक सुद्धा थारायल्ली सुवात आसता.

शेतकार समाज ग्रामीण समाज जिणेचो म्हत्वाचो घटक थारता. गांवांतले चडांत चड घराबे, कमीत कमी ६० ते ७० टक्के लोक मुखेलपणान शेती वेवसाय करतात. तातूंत कांय लोकांच्यो स्वताच्यो जमनी आसतात. शेतकी जिणे पद्दतीन सैमाक लागीं रावपी मनशांचो एक समाज, जमनीवयल्या रानां, जनावरां-सुकणीं, न्हंयो, व्हाळांतल्यान जिणेच्यो सगळ्यो गरजो भागोवपी, म्हणजेंच खाण, जेवण आदी. स्वतंत्र जिवीत वेवस्था निर्माण करपी, ह्या सादारण साधन संपत्तीच्या आदारान स्वतंत्र संस्कृताय, ती भूंय, जियेवपाचीं

सगळीं साधनां आशिल्ली वसणूक तयार करता. जरी सरळ संबंदीत नासलो तरी भोंवतणच्या भौतीक, सैमीक आनी भुगोलीक घटकांक जे एकामेकांक लागीं आसतात आनी मनीस जिणेच्या थळाक स्थिरताय दितात तांकां गांव, आनी त्या जाग्याक निश्ठावान आशिल्ल्या सगळ्या घटकांक गांवगिरे अशें म्हण्टात. ह्या अर्थान मागीर 'ग्रामीण' हो सामान्य शब्द न्हय तर संकल्पना जाता. पूण आतां मेरेन हे संकल्पनेक एकूच अर्थ आनी कार्य मेळ्ळां, जें भाशीक प्रक्रियेंत त्या संकल्पनेचो सामान्य वापर केल्ल्यान स्पश्ट करूं येता. बदलत्या काळा वांगडा ह्या गांवगिऱ्या जिणेंत वेगवेगळे बदल घडले. स्वातंत्र्या उपरांतच्या काळांत गांवगिरी पद्दत फाटीं सरली. लोकशाय वेवस्था आपणावप, शिक्षणाचो प्रसार, यंत्रयुगाचो आगमन. यंत्रयुगाक लागून आनी उद्देगीकी करणाक लागून गांव पातळेचे वेवसायीक वेवसाय दलदलींत आशिल्ले. बेकारी वाडली. शेतवडींत अपेस आयलें. गरिबी आनी रिणाची वाड वाडली. गांवांतल्यान शारांनी स्थलांतर सुरू जालें. फुडें जागतीकीकरणा उपरांत हे परिस्थितीक चड गती मेळ्ळी. वास्तवा फाटल्यान आशिल्ली वास्तवताय, संघर्श तांच्या मनांत निर्माण जावंक लागलो. हातूंतल्यानूच ग्रामीण जीणेक नवें वळण मेवळें.

१.२ ग्रामीणतेचे स्वरूप

गांवगिरो समाजा म्हणजे ग्रामीण जिणेक धरून ताच्या मुखेल आंगांचो समाजशास्त्रान वेगवेगळो अभ्यास करप. संवसारांतले चडशे लोक गांवगिऱ्या

समाजांत रावतांत. शारी समाजांतल्या लोकां परस तांचें जिवीत फाटीं फुडें आशिल्ल्याचें दिसून येता. साबार तरेचे समाजीक, संस्कृतीक, अर्थीक आनी राजकी समस्या आयज लेगीत गांवगिऱ्या लोकांक सोंसचे पडटात. अशे परिस्थितींत गांवगिऱ्या लोकांचे प्रस्न समजून घेवप आनी ते सोडोवपाचो यत्न करप गरजेचें. ते खातीर गांवगिऱ्या समाजाच्या अभ्यासाचेर लक्ष केंद्रीत करून गांवगिऱ्या जिणेंतल्या वेगवेगळ्या घडणुकांचो आनी प्रक्रियांचो खोलायेन अभ्यास करपाची गरज आसा. गांवगिऱ्या समाजांत मेळपी मुखेल आंगांचो अभ्यास करप म्हणल्यार गांवगिऱ्या समाजाचें स्वरूप समजून घेवप. गांवगिरी आनी नागरी समाज, पारंपारीक ग्रामीण समाज गांव, कुटुंब संघटना, जाती वेवस्था, गांवगिरी अर्थीक जिण, गांवगिरी मनरिजवण, गांवगिरे धर्म कडेन गांवगिरी वर्ग रचणूक, ग्रामीण पुनर्रचना आनी भूंय सुदारण, ग्रामीण शिक्षण, पंचायत राज आदी मदले फरक कळोन येता. ग्रामीण समाज वैदिक काळा पयलींचो.⁴ ताची उत्क्रांती पुर्विल्ल्या काळासावन एक वेगळी जिणे पद्दत साकार जाली. ही पद्दत शारां परस वेगळी. 'ग्रामीण' हें उतर साहित्यीक विशेशण. 'ग्रामीण' हें उतर 'ग्राम' ह्या संस्कृत उतरापसून प्रत्ययाच्या आदारान तयार जालां.⁵ पान.२१ मराठी ग्रामीण कादंबरी.

डी.एच. अग्निहोत्री हाणेंय आपल्या मराठी शब्दकोशांत खेडेगांव ह्या सात स्वरांचो (संगीत) अर्थ 'समुदाय' असो जाता.⁶ हाचे वयल्यान एका गांवांत

रावपी गट, समाज, गर्दीक गांव म्हण्टात. पूण ह्या अर्थान आमी कितें खरें अर्थ सांगतात तें हाचे वयल्यान स्पश्ट जायना. तातूंत जरी एका गटाचो उल्लेख आसलो तरी एक समाज अशे गट शारांतूय दिसतात. गांवाचो नेमको अर्थ स्पश्ट करपाखातीर त्रिना आत्रे हाचें मत विचारांत घेवप गरजेचें आसता. ते म्हणटा की “किर्दसार-वाहितीक योग्य अशी जमीन भोंवतणीं आशिल्ली वसणूक.” आनी जातूंत व्हड शेतकार आनी जायते कामगार आसतात, ताका गांव म्हणटात.”⁷ गांवचे शिमेक म्हणजेच गांवची रजा शीम आसता तेका ‘शिव’ अशें म्हण्टात. गांवाचे दोन भाग उक्ते आसात जे स्वभावीकपणान आनी एकामेकांसावन वेगळे आसात. एक ‘गोरो’ वा ‘गांव’ आनी दुसरो ‘काळो’ वा ‘रानटी’.

१.३ ग्रामीणटेचे म्हत्व

ग्रामीण साहित्य म्हणल्यार कितें? गांवगिरी सामुदायीक जिवीत, संस्कृताय, भास, शेती भोंवतणी संस्कृताय, गांवच्या भायर सामुदायीक जिवीत, बदलपी गांवचीं जीण, समकालीन गांवगिरीं समाजीक वास्तव. हे सगळें अणभव व्यक्त करपी साहित्य म्हळ्यार ‘ग्रामीण साहित्य’.⁸ गांवगिऱ्या साहित्याचे सुरवाती सावन आयज मेरेन गांवगिऱ्या साहित्यांतल्यान गांवगिरीं जिवीत उक्तें जालां. ताचे वयल्यान ताचें रूप विस्तारान सांगलां. मोहन पाटील बरयता. “ग्रामीण हें फकत साहित्याचें वर्णनात्मक विशेशण न्हय, तर साहित्या भितर व्यक्त

जावपी खाशेले संस्कृतायेचेंय सूचक. देखून शेतकी संस्कृतायेची खाशेली भाशीक अभिव्यक्ती ज्या साहित्यांत एक साहित्य म्हणून उदेता, ती म्हजी स्थिती, संवेदन शीलतेच्या पांवड्यार जिवो आनी वास्तववादी ताका ग्रामीण साहित्य म्हणपाक जाय.”⁹ गांवगिऱ्या साहित्याची भुमिका मोहन पाटीलान सादर केल्या. गांवगिऱ्या साहित्यानय तशीच भुमिका घेतिल्ली दिसता. सुरवाती सावन १९६० मेरेन गांवगिऱ्या साहित्याचो वेगवेगळे तरेन सोद लागलो पूण १९६० उपरांत हो साहित्य प्रवाह चळवळीचें रूप घेतलें. चळवळीक लागून ह्या साहित्याक नवी दिका मेळ्ळी. तेन्ना सावन ह्या साहित्याची अभिव्यक्ती चड गिरेस्त जाली. गांवगिऱ्या जिणेंतल्या अणभवांचेर साहित्यांत वेगवेगळी पद्दत आपणायली.

१९९० उपरांत ह्या साहित्याक एक नवी जाणविकाय मेळ्ळी. तेन्ना सावन ह्या साहित्यांत जिणेची वास्तवताय चड सूक्ष्मपणान उक्ती जावंक लागली. ह्या साहित्याक लागून गांवगिऱ्या भाशेचें आनी अणभवांचो एक नवो आविश्कार निर्माण जालो. साहित्यांत जिणेचो एक नवो संवसार सोदून काडलो. जिविताक सरळ तोंड दिवपी अणभव उक्ते जाल्ल्यान ह्या साहित्याक म्हत्व मेळ्ळें. १९६० उपरांत पुराय साहित्यांत एक नवी प्रवृत्ती निर्माण जाली. ह्या योगदानांत ग्रामीण साहित्याचीं म्हत्वाचीं भुमिका आसा. देखून ह्या साहित्याक म्हत्व मेळटा. सुरवेक ह्या साहित्याचो स्वभाव चड परिपक्व नाशिल्लो. पूण

उपरांत ताची उदरगत जाली. गांवगिऱ्या जिणेचें म्हत्व आसप गरजेचे जालें कारण एखादो गांव त्या गांवचे लोक तांच्यो चाली रीती आनी वेग-वेगळ्या आयामांनी आशिल्ल्या त्या ग्रामीण जिणेचें मोल साहित्यांतल्यान कळून येता. घडये उदरगत करपा खातीर ह्या ग्रामीण वाठारांचो आकडो कमी जाल्लो दिसता. गांवगिरे समाज हो जायत्या देशांचो फाटीचो कणो आसून तातूंतल्यान अन्न, साधन सुविधा आनी संस्कृतीक दायज मेळटां. पूण हालींच्या वर्सांनी ह्या समाजांक जायत्या आव्हानांक तोंड दिवचें पडलां, तातूंत लोकसंख्या उणी जावप, अर्थीक उणाव, भलायकी आनी शिक्षण सारकिल्या गरजेच्या सेवांचो मर्यादीत मेळ जाला.

गांवगिऱ्या वाठारांक पुनरुज्जीवन करप हें फकत ताच्या रावतल्या मनशांक बरेपणाक न्हय तर पुराय देशाचे अर्थवेवस्थे खातीर म्हत्वाचें. गांवगिरो समाज जेन्ना समृद्ध जाता तेन्ना रोजगार निर्मिती, कर येणावळ वाडप आनी गिरेस्तकायेचें चड समतोल वांटप हातूंत तांचो वांटो आसता. हाका लागून शारांतली गर्दी उणी करपाक मदत जावंक शकता, तशेंच शारी आनी गांवगिऱ्या वाठारां मदलो फरक भरपाक मदत जावंक शकता. गांवगिऱ्या समाजांत चड करून गिरेस्त संस्कृतीक परंपरा आनी इतिहासीक म्हत्व आसता. ह्या वाठारांक परतून जिवीत दिवप हें तांचें खाशेलें दायज सांबाळपा खातीर आनी पारंपारीक गिन्यान, हस्तकला आनी तांच्या पद्दतींचो नाश जावचो न्हय म्हूण

म्हत्वाचें. ग्रामीण पुनरुज्जिवनांत गुंतवणूक करून, हे समाज फुडेंय फुलत रावचे आनी आमच्या समाजाच्या विविधतायेक आनी गिरेस्तकायेक योगदान दिवपाक आमी मदत करू शकतात. गांवगिन्या वाठारांचें खाशेलपण चड करून तांचें सैमीक सोबीतकाय आनी पर्यावरणीय विविधताय. ह्या समुदायांक परतून जिवीत केल्यार केंद्रीय शेती, नवीकरणीय उर्जा उत्पादन, आनी पर्यावरण पर्यटन अशा टिकावू पद्धतींक चालना दिवपाक मदत जावंक शकता. ग्रामीण पुनरुज्जिवनाक आदार दिवन आमी मोलादीक पर्यावरण यंत्रणेची राखण करूंक शकतात, सैमीक संपत्ती सांबाळूंक शकतात आनी हवामान बदला आड झुजूंक शकतात. गांवगिन्या वाठारांक पुनरुज्जिवन केल्यार तांच्या रहिवाशांच्या जिणेचो दर्जो खूब सुदारूं येता. भलायकी जतनाय सुविधा आनी शिक्षणीक संस्था अशा गरजेच्या सेवांचो वापर वाडोवंक मेळटा, जाका लागून गांवगिन्या वाठारांतल्या लोकांक तांच्या शारी समकक्षांक मेळपी संद मेळची हाची खात्री करूं येता. तशेंच येरादारी आनी जोडणी सयत मुळाव्या साधन सुविधां मदीं गुंतवणूक केल्यार बाजारपेठ, रोजगार संदी आनी समाजीक सेवा सोंपेंपणान मेळपाक मेळूं येतात.

१.४ ग्रामीणतेचे वर्गीकरण

ग्रामीण संकल्पने कडेन वेगवेगळ्या नदरेन पळोवंक मेळटा, ताका लागून ताचें वेगवेगळे वर्गीकरण जातात.

1. शेतकी आदारीत ग्रामीण: गांवगिऱ्या जिणेच्या पारंपारीक आंगाचेर लक्ष केंद्रीत करून, शेतवडीचेर मुखेल अर्थीक कार्यावळ म्हूण भर दिल्ली. ह्या वाठारांनी चड करून शेतां, गांव आनी जमनी कडेन घट संबंद दवरप हांचो आस्पाव जाता.
2. संस्कृतीक वा दायज ग्रामीण: गांवगिऱ्या समाजांतल्या संस्कृतीक परंपरा, चालीरिती आनी दायज सांबाळपाचेर भर दिता. हो प्रकार गांवगिऱ्या वाठारांनी मेळपी खाशेली संस्कृतीक अस्मिताय आनी पद्दतीचेर भर दिता.
3. पर्यटन-प्रधान ग्रामीण: गांवगिऱ्या वाठारां भोंवतणीं केंद्रां जीं सैमीक सोबीतकाय, भायले उपक्रम, आनी संस्कृतीक अणभव सोदपी पर्यटकांक आकर्शीत करतात. हे प्रदेश चड करून पर्यटनांतल्यान थळाव्या अर्थवेवस्थेक चालना दिवपा खातीर आपले भूंयप्रदेश आनी परंपरेचो फायदो घेतात.
4. पर्यावरण वा पर्यावरणीय ग्रामीण: गांवगिऱ्या वाठारांतल्या सैमीक संपत्ती, जैवविविधताय, आनी पर्यावरण यंत्रणेच्या संवर्धनाचेर लक्ष केंद्रीत करता. ह्या प्रकारांत टिकावू जमनी वेवस्थापन पद्दती आनी पर्यावरण वांटप हाचेर भर दितात.
5. उदरगत ग्रामीण: ग्रामीण समाजांक मेळपी आव्हानांक तोंड दिवपाच्या यत्नांक केंद्रीत करता, तातूंत अर्थीक उदरगत, मुळावी बांदावळ सुदारप,

आनी शिक्षण आनी भलायकी जतनाय सारकिल्या गरजेच्या सेवांचो वापर हांचो आस्पाव जाता.

6. तंत्रज्ञान-एकत्रीत ग्रामीण: गांवगिऱ्या वाठारांनी तंत्रगिन्यानाचो वाडत वचपी प्रभाव वळखता, जशें शेतकी, दूरवैजकी, आनी ऑनलायन शिक्षणांत डिजिटल साधनां आपणावप. तंत्रगिन्यानाचे नदरेन फुडारिल्ल्या संवसारांतल्या गांवगिऱ्या जिणेच्या विकसीत जावपी स्वरुपाचें प्रतिबिंब ह्या प्रकारांतल्यान दिसून येता.
7. टिकावू ग्रामीण: ग्रामीण उदरगतींत अर्थीक, समाजीक, आनी पर्यावरणीय टिकावूपण समतोल दवरपी पद्दतींक प्राधान्य दिता. फुडल्या पिळग्यांच्या गरजे प्रमाण तडजोड करिनासतना गांवगिऱे समाज फुलतात हाची खात्री करपाचो ह्या प्रकाराचो हेत आसता.
8. ग्रामीण-शारी संवाद: गांवगिऱे आनी शारी वातावरण ज्या वाठारांनी एकमेकांक मेळटात, तांचो चड करून शारी भोंवतणचे प्रदेश वळखतात. गांवगिऱ्या आनी शारी दोनूय प्रभावांचो अणभव घेवपी प्रदेशांतल्या गुंतागुंतीच्या गती आनी आव्हानांक हो प्रकार मान्य करता.
9. ल्हान गांवगिऱे शार: ल्हान गांवगिऱ्या वसणुकांचेर लक्ष केंद्रीत करता, चड करून शारा सारकीं खाशेलपणां आसतात. ह्या वाठारांनी पयसुल्ल्या गांवां परस चड विकसीत मुळावी बांदावळ आसूं येता पूण तरी लेगीत एक वेगळें गांवगिऱें स्वरुप तिगून उरलां.

10.दुरस्थ वा एकसुरे ग्रामीणः भौगोलिक नदरेन पयस आशिल्ल्या आनी सुलभताय, सेवा, आनी जोडणीच्या नदरेन आव्हानांक तोंड दिवंक शकता अशा गांवगिऱ्या वाठारांचें वर्णन करता. ह्या प्रदेशांनी चड करून एकसुरेपणाक लागून परिस्थितीचो एक आगळोच संच आसता.

हे प्रकार ग्रामीण संकल्पने भितरल्या विविधतायेचें चित्रण करतात, वेगवेगळ्या प्रदेशांनी आनी संदर्भांतल्यान ग्रामीण जिणेची व्याख्या करपी वेगवेगळे आयाम आनी खाशेलपणां दाखयतात.

१.५ ग्रामीणतेची व्याख्या

1. गो.एम. कुलकर्णी:

“ग्रामीण साहित्याची बाह्य स्वरूपी व्याख्या करावयाची झाल्यास ज्यात आजचे वा कालचे ग्राम-जीवन त्याचे मनोव्यापार, सांस्कृतिक संवेदन सखोलपणे आणि सर्वांगीण स्वरूपात होते असे साहित्य म्हणता येईल.”¹⁰

गांवच्या साहित्याची व्यापक व्याख्या करपाची आसल्यार आयच्या वा आदल्या काळांतल्या गांवगिऱ्या जिविताक खोलायेन आनी व्यापक रुपांत मानसीक, संस्कृतीक संवेदनशीलताय आशिल्ली साहित्य अशें म्हणूं येता.

2. आनंद यादव :

“ग्रामीण हा शब्द ‘ग्राम’ पासून आलेला असला, तरी हा शब्दप्रयोग फक्त ग्रामातील व्यवस्थेशी निगडित नाही हेही येथे स्पष्ट केले पाहिजे. त्याचा अर्थ ‘शहरी’ व्यवस्थेव्यतिरिक्त जी भारतीय जीवन व्यवस्था आहे त्या सर्व व्यवस्थेला व्यापणारा असा अर्थ अभिप्रेत आहे. म्हणजे असे की, ‘ग्राम’ व ग्रामाच्या लगत बाहेर राहणारे पूर्वास्पृश्य, तसेच रानावनांत राहणारे आदिवासी भारतीय आणि त्यांचे जीवन हे ही ‘ग्रामीण’ या विशेषणाला अभिप्रेत आहे. या सर्वांची संवेदना ज्यात व्यक्त होते. ते ‘ग्रामीण साहित्य’ असा ‘ग्रामीण साहित्य’ या शब्दप्रयोगाचा अर्थ आहे.”¹¹

ग्रामीण हैं उतर ‘ग्राम’ हया उतरावयल्यान आयलां तरी हांगा स्पष्ट करचें पडटलें की ही संज्ञा फक्त गांवांतल्या वेवस्थे कडेन संबंदीत ना. ही संज्ञा ‘शहरी’ सोडून भारतीय जिणेंतल्या सगळ्या वेवस्थेचो आस्पाव करपाचो आसा.” ‘गांव’ आनी गांवाभायर रावपी लोकांक, तशेंच रानांत रावपी आदिवासी भारतीयांक आनी तांच्या जिविताक संदर्भ दिता. हया सगळ्यांचो अर्थ व्यक्त जाता. तें ‘गांव साहित्य’ हया संज्ञाचो अर्थ.

3. द.ता भोसले :

4. “ग्रामीण जीवनाचे ‘ग्रामीणत्व’ आणि त्याचे साहित्यातील ‘ग्रामीणत्व’ निसर्गामुळेच प्रतीत होत आहे. निसर्ग हा ग्रामीण जीवनाचा केंद्रबिंदू

आहे. तो जसा जीवनाचा केंद्रबिंदू आहे. तसाच त्या जीवनाचा आविष्कार करणाऱ्या साहित्याचाही केंद्रबिंदू आहे.”¹²

गांवगिऱ्या जिविताचें ‘ग्रामीणपण’ आनी साहित्यांतलें ताचें ‘ग्रामीणपण’ सैमाक लागून. सैम हें गांवगिऱ्या जिविताचें केंद्र. जिणेचें केंद्र जशें तें जिवीत सोदून काडपी साहित्याचें केंद्र.

5. डॉ. नागनाथ कोतापल्ले:

“ग्रामीण जीवनातून फुलणारे, ग्रामीण वास्तवातून साकार होणारे साहित्य ते ग्रामीण साहित्य.”¹³

ग्रामीण जिणेंतल्यान फुलपी साहित्य, गांवगिऱ्या वास्तवांतल्यान साकार जावपी गांवगिऱें साहित्य.

6. वासुदेव मुलाटे :

“ग्रामीण साहित्य हे वेशीच्या आतील आणि वेशीच्या बाहेरील माणसांच्या, गावातील व गावाबाहेरील अशा सर्व माणसांच्या जाणीचा व्यक्त करणारे साहित्य आहे. अनागर भागातील. खेड्यांतील दलितांच्या जाणिवा प्रकट होत असतील तरी ते साहित्य ग्रामीण साहित्यच होय.”¹⁴

ग्रामीण साहित्य म्हणल्यार आड्या भितर आनी भायर, गांवांत आनी गांवा भायर लोकांची जाणविकाय उक्तावपी साहित्य. अनागर वाठारांतल्या आनी

गांवांतल्या दलितोंची भावना उक्ती जाली तरी तें साहित्य आयज लेगीत गांवगिरे साहित्य आसा.

7. गो.मा. पवार :

“ग्रामीण जीवनाचे, मनाचे चित्रण करणारे साहित्य ते ग्रामीण साहित्य म्हणता येते.”¹⁵

ग्रामीण जीणेचे, मनाचे चित्रण करपी साहित्याक ग्रामीण साहित्य म्हणपाक शकता.

8. राजन गावस:

“कृषी जन संस्कृतीचे साहित्य’ ही नवीन साहित्यविषयक मांडणी नाही. शेतीशी संबंधित असणाऱ्या, गावगाड्यात वाढलेल्या पण शोषणाला नकार देणाऱ्या, जाती-पार्तीच्या भिती पाडण्यास अग्रक्रम देणाऱ्या शेतकरी, शेतमजूर, आलुते, बलुते, फिरस्ते, आदिवासी या साऱ्यांचे साहित्य म्हणजे कृषी जन संस्कृतीचे साहित्य.”¹⁶

शेतकी सामुहीक संस्कृतायेचें साहित्य’ ही नवी साहित्य वेवस्था न्हय. शेतवडीकडेन संबंदीत आशिल्ल्या सगळ्यांचें साहित्य, जे गांवांत वाडले पूण शोशण करपाक न्हयकार दिलो, जांणी जात आनी जातीचो भंय पयस करपाक

प्राधान्य दिलें, शेतकी मजूर, आलूट, बालुते, फिरस्टे, आदिवासी, अशें आसा
शेतकी भौशीक संस्कृतायेचें साहित्य.

संदर्भ

1. मुलाटे, वासुदेव, डॉ. ग्रामीण साहित्य: चिंतन आणि चर्चा. सो उषा मुलाटे स्वरूप प्रकाशन, २००५. पान. २६
2. गोडबोले, बापट, पा. ग्रामीण साहित्य आणि संस्कृती. व्हिनस प्रकाशन पुणे, १९९३ पान. ५४
3. मुलाटे, वासुदेव, डॉ. ग्रामीण साहित्य: चिंतन आणि चर्चा. सो उषा मुलाटे स्वरूप प्रकाशन, २००५. पान. ३२
4. पाटील, मोहन. ग्रामीण साहित्य आणि संस्कृती. जुलय, २००२. पान. ६
5. ठाकुर, रवींद्र. मराठी ग्रामीण कादंबरी. सदाशिवपेठ पुणे, १९९३. पान. ८७
6. गोडबोले, बापट, पा. ग्रामीण साहित्य आणि संस्कृती. व्हिनस प्रकाशन पुणे, १९९३. पान. ७०
7. यादव, आनंद. ग्रामीण साहित्य: स्वरूप आणि समस्या. मेहता प्रकाशन, २०१६. पान. १०
8. कोतापल्ले, नागनाथ. साहित्य, स्वरूप आणि समिक्षा. अर्थव प्रकाशन. २०००. पान. ४०
9. यादव, आनंद. ग्रामीण साहित्य: स्वरूप आणि समस्या. मेहता प्रकाशन, २०१६. पान. १२
10. ग्रामीण समाज व्याख्या, वैशिष्ट्ये आणि उदाहरणे Study.com
11. <https://study.com › academy › lesson>

12. वयलोच संदर्भ

13. वयलोच संदर्भ

14. वयलोच संदर्भ

15. वयलोच संदर्भ

16. वयलोच संदर्भ

प्रकरण- दुसरें: ग्रामीण समाज आनी स्त्री

२.१ ग्रामीण स्त्रीचीं मनोवेवस्था

२.२ घरगुती स्त्री आनी कुटुंबीक वेवस्था

२.३ बायल बायलां मदलो संवाद

२.४ ग्रामीण स्त्री आनी वेवसाय

२.१ ग्रामीण स्त्रीची मनोवेवस्था

महाबळेश्वर सैल हांच्या कादंबरींत(काळी गंगा, हावठण, खोल खोल मुळां) गांव आनी खास करून गांवचीं समाज वेवस्था मुखेलपणान दिसता. गांव आनी गांवपण हे लेखकान परिपक्वतायेन ताच्या कादंबरीत मांडपाचो यत्न केला. तशेंच त्या गांवांत वा त्या ग्रामीण जीणेत वावुरपी लोकांचो उल्लेख ताच्या कादंबरींत चित्रायल्लो दिश्टी पडटां. तसोच त्याच ग्रामीण जिणेंत वावुरपी असंख्य स्त्रीचो संघर्श लेगीत तांणीन मोठ्या प्रमाणांत मांडला.

कादंबरीत आयल्ली स्त्री पात्रां खंय नाल्यार खंय तरी तांच्या जिणेत त्रासाचे रस्ते चलिल्ले जाणवता, तांच्या जिणेतलो संघर्श वास्तवीकपणान लेगीत तितलोच भिरांकूळ आसा अशें ह्या कादंबरींत कळून येता. ग्रामीण जिणेंत स्त्री पात्रां वा बायल मनशेक स्वताचे सूख ना ती फक्त सवसारांच्या गजालींनी आनी घरगुती वावरांनी राबिल्ली दिसता, तिचो स्वता कडेन वा भायर सामाजा कडेन जाल्लो संघर्श ती घाळमेळ पळोवपाक मेळटा ग्रामीण जिणेंतल्या स्त्रीचे स्वताचें अस्तित्व ना जावन पडिल्लें जाणवता.

महाबळेश्वर सैल हांच्या कादंबरीत प्रत्येक स्त्री तीच्या जिणेंत संघर्श आनी सोशीकपण घेवन येयली आसा. एखादी बायल जल्मासावन ते मरणा मेरेन तिच्या जिणेत भोव त्रास काडटां. एक बायल जावन कितले पर्यंत स्वताक दुसऱ्यांक खातीर झरयतली, कितले आपल्या सहन शक्तीच्या भायर वचून

सगळें सांबाळटली.' मंजूळान तागेलो हात हातांत घेतलो,' वचन दी म्हाका. भुरग्यांक अंतर दिवचें ना म्हण सांग.¹ काळी गंगा हें सुमना कडेन मानिल्ले हे उतरच आमकां तिच्या सोशिक तायेची देख दिता. बायल ही जीण फक्त तीच्या घरच्यांक खातीर जियेल्ली दिश्टी पडटां तिका स्वताक तिचे कडेन केन्ना वेळ आसना वा ती वेळ काडिना. बायल ही फक्त दुसऱ्यांक खातीर जियेता पूण तिका मनीस म्हण पळयना. एखादी बायल लेगीत कितलें सोसतली कारण सगळ्या त्रासदायक गजालींक सोंसपाक लेगीत एक मर्यादा आसता आनी जेन्ना ह्या गजालींचो तिका तोल सांबळाना तिका मरणाचे रुप घेवचे पडटां.

काळी गंगा कादंबरीत अनसुया मरता तेन्ना मंजूळ आनी सुमनाच्या माध्यावेल्यान आवायची सावळी पयस जाता. बायल मनीस घरांत नासत जाल्यार घराक सोबा येना अशें आमी मानतात आनी हेच सत्य. दोन सान चलयांक आवयची माया मेळची म्हूण आबोलें गणेशाक सोयरीगत घेवन येता. स्वता एक बायल जाल्ल्यान तिका गणेशाल्या घराची अवस्था होलमता आनी ताका ती परत लग्न जावंक समजायता. बायल मेल्यार दादल्याक परत लग्न जा म्हणपी हो समाज बायल मनशेचे बाबतीत खूब उरफाटो वागताना आमकां पळोवक मेळटा. तरणे पिरायेचे शोभा घोव मरून विद्वा जाता तेन्ना ताचें परल लग्न जावचे म्हूण सुमन सोडून आनी कोणाच्याच मनांत हो विचार

येना. स्वता शोभा आपले राडावपणाचे दुख्ख गुटलावन घोवा घरातच आपल्याक मरण येवचे म्हूण मागता.

बायल मनीस कितली धिरान काम करपी पूण ती सौंशीकपणाची शिकार जातना दिश्टी पडटां. तशेंच बायल मनशेक केन्ना घरांतल्या कामांतल्यान सूटका मेळिल्ली दिसना तिका भुरगेंपणातल्यान तें जाणटेपण मेरेन दीस रात फक्त चुली कडेन झरचे पडटां.' बाय घोवाघरा गेलें आनी सुमन मुळांतल्यानच बदललें. ताज्या पांयांची हुडकी कोणें काडून घातिल्लेवरी जाली.'² हांगा वय लेगीत ल्हान आसले तरी रांदपाक येवपाक जाय अशे कळून येता.

घरांत ही बायला फक्त रांदपाक आनी घरगुती कामा करपाकच उरता ते दिसता, बायल मनशेक केन्ना तिची मेकळी अशी जीण ना जातूंत ती स्वता खातीर जगता फक्त घर आनी घरांतली कामां, कारण समाजांत लेगीत स्त्रीचे चित्रण तशेंच केल्ले आसता. तिका एक काम करपी म्हण चित्रायला. म्हणजे बायलेचे वय केदेंय आसूं पूण ती बायल म्हण तिका सगळीं कामा करपाक येवपाक जाय. अशें मानिल्ले पळोवपाक मेळटा. 'अचकीत चेडवाचें लग्न थारलें. चोंय वटेची फास्की सामकी बळिश्ट आनी ही दोगां भित्री पोरां.'³

समाजात बायल म्हणल्यार तिणें फक्त लोक किंदे सांगता वा घरची कितें सांगता तेंच आयकप तिका स्वताक मेकळेपण म्हणटा तें ना, तिणें स्वता खातीर कसलोच निर्णय घेवप ना, स्वताचे मना विरुद्ध वचून जगप, स्वताच्या

जिणे विशीं कठोरपणान निर्णय घेवपाक तिका अधिकार ना. तिच्या घरची वा तिच्या अवती भोंवतीं आशिल्ले लोक तिचेर विचारांची बळजबरी करता तिका स्वता खातीर उलोवपाक लेगीत दिना वयरसून बायल न्हू, बायलेन सांगता तें आयकपाक जाय असो समज दिश्टी पडटां.

दादल्यांक स्वतंत्रताय आसता तशीच बायल मनशेक लेगीत आसता पूण दूर्देवान तसो समाजांत समतोल जायना. बायल मनशेक दबावाखाला जगचें पडटां तिच्या उतरांचो मोल ना. दादलो मनीस सदांच बायल मनशेचेर आपली सत्ता गाजयतना दिश्टी पडटां. एखादी बायल मनीस स्वताच्या घरां आनी घोवाच्या घरां लेगीत वावराडी कशी आसता.' हांगासर सगले मांवान ताज्याच माथ्यार मारिल्लें. मांव शेतांत वचूंक भायर सरतकीर हाणेंच ताजे फाटल्यान आवतां घेवन वचूंक जाय.'⁴ दादल्या मनशान सदांच बायलेचेर आपली सत्ता गाजोवपाक फाटी फुडे केले ना, हे मानता की प्रत्येक घरांत बायल जाय पूण त्या बायलेक तिच्या जीवाचे बरें वायट पळ्य नासतना तिचें कडल्यान वावराडी कशी काम करून घेवप, एका मिन्टाचो विसव ना फक्त झरोन मरोन काम केल्ल्याचे दिश्टी पडटां.

हांगा बायल ही कसल्याच कामाक फाटी ना पूण तिच्या जीवाआड वचून तिणे काम केल्ल्याचे जाणवता. तिका नाका तरी तीचेर बळजबरीन कामाचो थपको मारला. तीं एक बायल तीं फक्त मनीस म्हण विचार केल्लो ना. बळजबरीन

तिका कामा करपाक लावप वयरसून तिका समजून घेवप ना इतलें वायट तिच्या नशीबात येता. बायल आनी दादल्या मनशाक केन्ना समान तरेन पळयले दिसना. बायल मनशेक सदांच दादल्या परस कमी लेखला अशें मानला बायलेन दादल्यांची कामा करचीं न्हय.' विष्णून म्हळे, आमी वाडोभर दादले आसात आनी तूं चेंडूं जोत बांदता. हे घरवडीक अशें घडिल्ले ना.⁵ काळी गंगा. बायलेन फक्त बायल मनशेक कामा आसता तीत करची सदांच बायल मनशेचो अपमान जातना दिसता.

बायलांनी दादल्या परस चड उलोवपाक जायना, बायलांनी दादल्यांच्या सांगण्या खाला रावपाक जाय. ते सांगता ते सगळें आयकपाक जाय वयरसून तेंचे थोंबणे आनी गाळयो. बायल मनीस ही दादल्यांच्या उतरां फुडे आसना ती खंय तरी स्वताक तांच्या खाला दवरता वा बळजबरीन रावता. जेन्ना बायल मनीस स्वता आपूण जावन कसले काम करता जे घडये दादले करता आसत तें तेंका मानवना आनी ताकाच लागून उतरांचो देखाव मांडून बायलेचो दर्जो कमी लेखता.

ते भायर ग्रामीण समाजांत लग्ना वेळार चली भुरग्या भितर कसलोय दोश आसलो जाल्यार ताका पसंत करुंक सोंपेपणी कोणूच केन्ना फुडाकार घेयना. अशें दादल्या बाबतीत खूब उणे जतना आमकां दिश्टी पडटा. काळी गंगा कादंबरीत नाकांतल्यान उलोवपी सून हाडल्या म्हूण शाणूली भावजय निर्शता.

‘अबू’ गुणान कितलेय बरें आसले तरी ते नाकांतल्यान उलयता हे ताचे उणाकपण थारता. ते भायर हावठण कादबरेंतलें शिला सखारामा वांगडा पळून लग्न जावन येता तेन्ना, नाटकांनी काम करपी शिला कुंबार धंद्याचो वावर करीत काय? असो प्रस्न गांवच्या बायलांक पडटा.

बायल ही सदांच अत्याचार सोंसत जगिल्ली दिश्टी पडटां.’ अण्णा, मारतात तीं म्हाका. घोव आनी आती दोगाय.’⁶ पान.३(हावठण) ती एक धूव, आवय, भयण, ननंड, अश्या वेग वेगळ्या रुपांनी आसता पूण तिका तिचो मान मेळिल्लो दिसना. तिचेर कसल्या नाल्यार कसल्या बाबतीन अत्याचार जातात. आवयगेर आसले थंय तीचेर वावराडीचो अत्याचार, घोवागोर मार बडय.

बायल मनीस ही मूळांत सोंशीकतायेचें पात्र चित्रायलां.’ ‘म्हारगत आलांवतीण उपरासल्या. खुंयची कोण गा?’⁷ पान.१३ तिका आपलेपणान कोणीन आपणांवक ना. ती एक बायल म्हण तिका सदांच हिणसायला, तिका सदांच घरांतलो कोयर कसो वागयला. एक बायल म्हण तिका जीते जिवीत नर्का सारके जगचें पडला. दादल्या मनशान सदांच बायल मनशेक आपल्या शक्तीन तिका मार बड्य केल्ले आसा पूण त्या बायलेच्या जीवाविशी कोण चितना. ती एक मनीस म्हण समाजांत ही विसर पडला.

बायलेन सदांच दादल्यांचो तसोच हेराल्या माराची ती शिकार जाला.‘तेणें भयणीलें बोंमले सकल एक खोट माल्ली आनी तिका सकल शेवटिली.’⁷

समाजांत सदांच एका रांड बायलेक वायट पद्दीत लेखिल्ली आसा. एक घोव नाशिल्ली बायल म्हण तीका केन्नाच सामान्य नदरेन मान दिल्लो ना.' हरशीं देवस्पणाक लोकांक रांड बायलेची सावळी खपना, तरी बरें रांड बायलेन केल्ली पण्टी देवामुखार चलता.'⁸ पान. १२(हांवठण) तिका सदांच एकटेपणान जगपाक भाक पाडला. धोव नाशिल्ली बायल म्हण तिका सदांच हिणसायल्ली दिसता. तिच्या हांतीतल्यान केन्नात देव कार्याची सुरवात ना, ती सदांच एक कलंक अशे तिका पळयल्ले आसा.

घोव नाशिल्ली बायल म्हण सदांच तिचेर फक्त छीपको कसो समाजान मारला. सदांच तिका एक हेर बायला परस वेगळ्या तरेन वागयल्ली आसा. एक बायल म्हण काय? एक घोव नाशिल्ली ? ह्या विशया खाला तिका मोन्यानी बीनउत्सवी जीण जगची पडटां. तिचे कडल्यान हेर कामा करून घेवन तिका खंयच मान ना. तशेंच घोव नाशिल्ली बायल म्हण तिका एका वेगळ्या नदरेंत पळोवप जाता.'

'बायलांनी चाकाक हात घालूक फावना, चाक घुंवडावन तांचेर चाला - गळे फावना.'⁹ पान. १३ हावठण बायल मनशेन हीच कामा करप तीच काम करप हे पयलीं पासून थरयलेच आसा. म्हणजे बायल मनशेक समाजांत तसो समान हक्क ना, तिका स्वता तिच्या पायार उबें रावपा सारके सवकळीचे काम ना जें किदे आसा तें थरयल्ल्या प्रमाण तिका करचे पडटां. घोव नाशिल्ल्या

बायलांक स्वता स्वावलंबी जावपाक आडावपी एकंदरीत समाज आसता ताकाच लागून तिका जें किदें आसा तातूंत स्वताचे पोट चलोवचे बाबतीत लेगीत भेदभाव जाल्ले दिसता. घोव नाशिल्ल्या बायलांनी अमकी कामां करप ना तमकी कामा करप ना. तिका इतले रडयता की ती बायल म्हण सगळें आयकून घेता, सोंसता. बायलांनी तांका सांगला तीच कामा करप अशें दिसून येता., तुका रांडेक तरी कळूंक जाय आसले.¹⁰ पान. ५८ हावठण.

पुरुषप्रधान खाला बायलांक तांचो मान मेळोंक ना तशेंच बरी वागणूक लेगीत मेळना. समाजांत बायल म्हणजे फक्त एक सामान्य मनीस अशें मानला तिका हेरा वरी भावना, मान आसता हे विसरून गेला म्हूण उठ सूट सगळीं तांका जाय जाय तें म्हणून पचयता. बायल मनीस जलमली म्हण फक्त दुसऱ्यांचे मना विरुध्द आयकप. दादलो बायल मनशेंचेर उतरांचो नाल्यार मार बड्य करून अत्याचार करता ते जाणवता. पूण एकावेळार तिका लेगीत मन आसा हे चितना.

‘फाल्या गुरवार जाल्यार पोट घेवन नाटकांत नाचतले?’¹¹ पान. ७१ हावठण
बायल गांवपणा भायर जेन्ना तिच्या सवकळीचे वा तिच्या आवडीचे काम करता तेन्ना तिका तो गांव वा गांवचे लोक नाका नाका ती नावां दवरतात. समाजीक नदरेंतल्यान बायलेन फक्त चौकटींत रावप अशें बरयला. पूण बायल स्वता जावन तिच्या पायार स्वावलंबी जाता तेन्ना तीं लोकांच्या दोळ्यांनी

भरता आनी तिका नाका नाका तें उलयतात. एक बायल मनीस जावन ती मुखार सरुन कठीण प्रसंगाग स्वता फुडें सरता पूण तरी लेगीत तिका कमी लेखतात तिचो अपमान करतात. तिका वा तिच्या कामाक समजून घेना.' तूं कवरींग फोडटले. दादल्यांचे रटे फुट्टात.¹² पान. १५७ खोल खोल मुळां सदांच तिका आनी तिच्या कामाक भेदभाव केल्लो दिश्टी पडटां.' खरें तर तें तेच्या मोगान पडिल्ले'¹ पान. १६७ खोल खोल मुळां लग्न जावन दुसऱ्या दादल्या वांगडा संपर्क दवरतात तांका समाजांत जागो आसना, तांकां खूब कितें कितें आयकचे पडटां पूण ताच्या फाटल्यान आशिल्लें खरें कारण सोदपाची वा सोसपाची तांक कोणाक आसना ताकाच लागून सरळ बायलांचो दोश करतात आनी तांका गुन्यावकारी थारायता. ज्या जाग्यार मोग ना माया ना थंय कितलो वेळ म्हण एखादी बायल घुसमटून जगतली. तिचें मन खंय तरी तिका इतलें खाता म्हण ती वेगळे आनी किदे बरें जावपाच्या आशेन मुखार सरता. जातूंत फक्त तिची नीतळ भावना दिश्टी पडटां. मनांत आशिल्ले ते मोगाचे उमाळे भायर फुटून येता. ते बीन फक्त तिका आवडिल्ल्या मनशां लागी.

२.२ घरगुती स्त्री आनी कुटुंब वेवस्था

बायलो कुटुंबाचो फाटीचो कणो. ती संवसारांत नवीन जिवीत हाडटां. भुरग्याचें रडप तांकां जाणवता. जाण्टे, दुयेंत आनी गरजेवंतांची काळजी घेवप ही तिची वृत्ती. कुटुंब, समाज हांचे खातीर बायलांचें सशक्तीकरण गरजेचें. बायलो ही

कुटुंबाच्या फाटीची कणो हातूंत दुबाव ना. समाजीक एकचार आनी एकात्मते खातीर एक बळिश्ट शक्त आशिल्ल्या कुटुंबांत बायलांचो म्हत्वाचो वांटो आसता.

लेखक महाबळेश्वर सैल लेगीत ताच्या कादंबरीत ग्रामीण स्त्री आनी तिच्या कुटुंब आशिल्लें नातें बरें तरेन मांडला. जातूंत एक स्त्री आवय, भयण, बायल अश्या हेर नात्यांनी गुंथिल्ली दिश्टी पडटां. ताच्या ह्या कादंबरीत कुटुंबीक वेवस्थेत बायल मनशेची खरी प्रतिमा जाणवता, जंय ती बायल आपलो संवसार तशेंच समाजांत लेगीत बरी देख दाखयत सगळें सांबाळटा. देखीक: ९ वर्साचे मंजूळ आवय नाशिल्ल्यान तीची सगळीं जवाबदारी आपल्या खांदार घेवन घर सांबळटा तें दिश्टी पडटां. आवय मेल्ल्या कारणान घरांत बापायची आनी भयणीची जवाबदारी घेवन रविल्ले मंजूळ दिश्टी पडटां. बायल मनीस चारूय वाट्यांनी स्वताक चिडडून नातें पयली सांबळटा तें दिसता. जंय दुसरें वाटेन ह्या बायल मनशेक कुटुंब सांबाळटाना स्वताक जीव दिवचेली पाळी लेगीत आयला हे जाणवता. शोभा घोव मेल्या उपरांत स्वताच्यात मावा कडल्यान बळजबरी जाता तें पळोवन जीव दिता.

तांच्या कादंबरीत आयल्ली ग्रामीण वाठारांतली स्त्री कुटुंबाक धरून वेगळी दिश्टी पडटां म्हणजे गांवांतली स्त्री लेगीन तिच्यो जवाबदाऱ्यो बेस बऱ्या तरेन पाळटा ते कळटा. तशेंच कुटुंब म्हणल्या उपरांत सगळ्या गजालींचो समतोल

जाता जातूंत दादल्या आनी बायल मनशेक एकेच तरेच्या वागणूकेंत पळयल्ली दिसता जंय कुंटुंबांतली स्त्री वेवसाय स्वता सांबाळून घेवन दादल्या वरीच विकरेक वतात. जंय हांगा कुंटुंबात जो मनीस जोडटां ताकाच म्हत्व आसता. त्या ग्रामीण स्त्री तीं घरगुती जाण तांचो संवसार हाचो समतोल करपाक जाण आसा, तांच्या जिणेच्या संघर्शान तांका इतली घट केल्या की ती कसल्या अडचणीक फुडाकार घेवन वचपी अशें दिसता. लेखकान ह्या गांवगिऱ्या स्त्री चे धीरवान चित्रण केला जय ती घटमूट पणान तांच्या जिणेच्या त्रासाक धरून लेगीत आपलो संवसार सांबाळटा. आपले घर सांबळटा.

२.३ ग्रामीण स्त्री आनी वेवसाय

महाबळेश्वर सैल हांणी ताच्या कादंबरीत स्त्री पात्र हांचे खाशेलपण चित्रायल्ले दिश्टी पडटां. स्त्री ही फक्त घरगुती कामांनी न्हय तर बाकीच्या वेवसायात गुंथिल्ली आसा हाची जाणीव जाता. ह्या कादंबरीनी स्त्री पात्रां शेतांत काम करताना पळोवपाक मेळटा. काळी गंगा, हावठण, खोल खोल मुळां ह्या कादांबऱ्यांनी तांचो मुखेल वेवसाय परांपरीक शेती दिसून येता. शेती वेवसाय आसा थंय तांका आनी कसलोत दुसरो वेवसाय ना ते दिश्टी पडटां. जंय ती फक्त दिसावड्याक काम करता जातूंत तांका पयशें मेळपाच्या वाट्याक धान्य म्हण मेळटा.

तशेच हावठण हे कादांबरेत लेगीत शेत वेवसाय आसा. काळी गंगा हया कादंबरेत चड शेती वेवसाय आसा हे जाणवता. "शेतांत बांय फोंडारो मारून बापायन आनी धुवेन पोरसू केल्लें गोंयची भाजी, वायंगी, पडवळी, कोंकणे दुदी आनी मिरसांगो रोविल्ल्यो¹⁴ पान.७७ काळी गंगा. अश्या तरेचो उल्लेख जाता जातूंत बायल मनीस शेतात वावूरता ते कळून येता. तशेंच तातूंतली हेर स्त्री पात्रां लेगीत शेतात वावूरल्यात तें कळटा. खोल खोल मूळां हे कादंबरीत मोव कुडीचे पावलीनाक ताचो घोव "कसले गाबणें बेबूक मुगे गळ्याक बांदलां अशे ताका दुशण दिता". पूण ते झुडोवन वावराक लागता आपल्या शेता भाटांक मेरो धरता आनी म्हत्वाचे म्हळ्यार स्वता जोत धरून शेत कसता. जोर आयल्यार लेगीत भुरगीं घरांत उपाशी पडची न्हय म्हण तें शेतांत काम करता. तशेंच आंतोनेत हया कादंबरीचे मुखेल पात्र घरांत आपल्या वांट्याक आयिल्ली सगळीं कश्टाची कामां करता. जेन्ना ताचो घोव ताका शेताच्या वावरांत कसलोच आधार दिना तेन्ना तें शेत पडींग उरचे न्हय म्हण खोरें आनी पिकास घेवन शेतात देवता. सुर्याच्या करकरीत वतात चीप हुमेन भिजोवन तशेच पावसांत भिजून, पावस आनी आगांचो घाम एक करून मातयेंत लोळत तें शेतांत माती खणटां आनी मेरो घालता.

हावठण ही कादंबरी कुमार समाजाच्या पारंपारीक वेवसायाचेर आधारिल्ली आसा हे कादंबरेत शेत संस्कृताये बदल साबार कडेन उल्लेख येता. हांगा

कुमारवाड्या सरभोंवतणीं कोंकणे कुळवाडी हांचे मालकिची शेतवड आसा. हया शेतांनी कुळवाडी जोता घालतात,

'दोगांय एकाच गांवांत वचून कितें करतली? दोन जावळे खपचे नात.²⁶ कुमारांच्यो बायलो त्या शेतांत नडपाक लुवपाक वयतात. मातयेची आयदनां विकती घेवन कांय शेतकार पयशांच्या बदलाक तांकां तांदूळ दितात. कुंबार समाजांत दोंगरार सावन माती हाडून, ती कुसोवन मोव जातकीच चाकार ताचीं आयदना करून, आदी घेवन तयार केल्लीं आयदनां बाजारांत वा घरां-घरांत व्हरून विकपाचें काम फक्त बायलांचे जावन आसा. कुंबार समाजांत बायल ही सगळो वेवसाय सांबाळटा. एखादे जात्रेक वा कसले कार्य आसता तेना त्यो मडक्यो व्हरून त्यो विकून चार पयशें जोडटा. तशेंच हया समाजाचो बायलो तांच्या गांवां भोंवतणीं आशिल्ल्या हेर गांवांनी वचून विक्री करताली कारण ताचेरच तांकां चार पयशें वा ताच्या बदलाक कितेंच तांदूळ, गव अश्या प्रकारचे धान्य मेळटाले.

कुंबार समाजांत रांड बायलांक चाकार बसून आयदनां करपाक मेळना, आदल्या काळार सावन चलत आयिल्लो हो नेम जावन आसा. घोव नाशिल्ल्या बायलांनी फक्त मायट्यो, तवे, साणको, कायली, पण्ट्यो अशीं गळे नाशिल्ली आयदनां करप अर्थ कुंबार समाजांत हे शास्त्र जावन आसा. हया कादंबरीत आयल्ली बायल पात्रां कसल्यात कामांक फाटीं ना घरगुती कामां सांबाळून लेगीत

आपल्या पोटा फाटल्यान शेतात खणीर काम करपी बायलां मेळटा. तांणी पोट तिडकीन काम केल्ल्याचे मेळटा. 'आमी एक बैला जोत घेवंया'¹⁵ पान. १४१ खोल खोल मुळां ग्रामीण स्त्री ही सदांच एक धीरवान मनीस म्हण चित्रायली आसा. तिणे स्वता धाडस करून शेतांत, खणीर काम करपाक तिका कोणाची गरज ना ती स्वताक खंबीर पणान उबी करून ह्या वेवसायत स्वताक रमून घेतिल्ले जाणवता. ग्रामीण स्त्री ही फक्त स्त्री, ती मोव आंगाची कमी काम करपी अशे ना. पूण ग्रामीण स्त्री ही प्रत्येक वेवसायांत स्वताक जमले ना, जमिल्ले काम करून कश्ट करून जगिल्ली दिश्टी पडटां. हांगा खंयच वेवसाय आनी स्त्री पयस ना वयरसून स्त्री आनी वेवसाय हांचे नातें घट आनी लागींचे आसा.

२.४ बायल बायला मदलो संवाद

कादंबरींत आयल्लो ग्रामीण समाज आनी त्या समाजांत वावुरपी हेर लोकांची दिसपट्टी जीण. विशिश्ट लोकांचो समाज जातूंत आयल्ले परस्पर संवाद जाणवता, तशेच ह्या ग्रामीण वाठारांत आयल्ली बायल मनीस कशें तरेन आपल्या सरभोंवतणींत संवाद सादता वा तें कितले प्रभावीकपणान आसा तें ह्या कादंबरीत पळोवपाक मेळटा. काळी गंगा, हावठण आनी खोल खोल मुळां ह्या तीन कादंबरींत आयल्लो ग्रामीण स्त्रीचो संवाद मुखेलतायेन वेग-वेगळ्या घटकांनी जाणवता तो म्हळ्यार गांवांत आशिल्लो आपलेपणाचो संवाद,

वेवसायाक धरून आयल्लो संवाद, गांवच्या सामान्य जिणेत जगपी जिणेचेर संवाद, घरगुती स्त्री संवाद, संघर्शमय आदी.

कादंबरींत आयल्ले स्त्री संवाद कादंबरीक एक वेगळे वळण दिता सुरवेक ते निमणें मेरेन. ग्रामीण स्त्री आपलेपणान तशेंच एका मेकाच्या सांगाताक पालो दिवन जगिल्ली दिश्टी पडटां. कांय कडेन दुश्टपणान लेगीत वागपी अशे संवाद दिश्टी पडटां. देख: रुजारिन आनी आंतोनेत हांचे मदी. मडकी फुटपाक लेगीत रुजारिन स्वताच्याच धूवेक गाळी घालता तें दिसून येता¹⁶. (खोल खोल मुळां)

हया संवादातल्यान ग्रामीण जिणेत आशिल्ल्या स्त्रीचो स्वभाव तांची उतरावळ उलोवपाची शैली जाणवता. “बायूल तूं आनीक मस्ती करचे ना मुगो? बाय तुकाय बडी बसली? नागो मातशी बसली.¹⁷ (काळी गंगा) हांगा जरी भयणींचे नातें आसले तरी एकाद्या आवय आनी धुवेचो परस्पर संवाद दिश्टी पडटां. एका आवयची आपूलकी ताच्या धुवें बदल्ल जाणवता, आवयक आपल्या धुवें बदल्ल आशिल्लो हुस्को जाणवता.

गोकूळकाकी आनी मंजूळ “काकी तूं अंदू तुज्या आंगणात शिगम्यामेळ नाचोवन घे, “हांव बरे नाचोवन घेताशिल्ले”¹⁸ (काळी गंगा) हांगा शेजाऱ्याक एक बरें नातें आशिल्ल्याचे तांच्या संवादातल्यान दिसता. जंय ग्रामीण बायलां मदी फक्त कडू नातें न्हय तर एक आपलेपणाचे नातें दिसता, शेजाऱ्या मदी बरी वागणूक ती माया, उलोवपाची रीत समजून येता. सुलोचना आनी मंजूळ “ताई

हाका मातशें चिवांक धरता? रडून रडून चिनाल्ला तें"¹⁹(काळी गंगा) हांगा आवय नाशिल्ल्या भुरग्याक सुलोचना स्वताच्या चिवेक धरून सुमनाक दूध दिता. हांगा खंय आपणाले भुरगें न्हय म्हण दुस्वास केल्लो ना. मनशाच्या गरजे वेळार पावपी खरो मनीस म्हळ्यार देव. जंय हांगा मंजुळाच्या एका उतरार सुलोचना सुमनाक आपलें चिवेक धरून मनीसधर्म करता

.ग्रामीण जिणेत हेर घटकांच्या आदारान जगपी लोक एकामेकां कडेन एकवट दवरून आसतात. तांचे नातें वेग- वेगळ्या तरेन दिसून येता. जशे की व्यवसाय तातूंतलो एक भाग.तारा आनी सीता "कसले भोग? तुमी कुंबार माती भाजून कोळसो करतात आनी पातकां जोडतात. "तकली धाडावन कपलार बरयल्लें पुसोवंक पळयता तूं"²⁰.(हावठण) हांगा बायल नशिबाक दोश दिवपी चित्र संवादातल्यान दिश्टी पडटां. जंय लगीन जावन येयल्ले तारा ताच्या लग्ना उपरांत काय वर्सांनी ताच्या घोवाचे मरण जाता आनी तें माय वरीच रांडावपण सोसता. ताका कुंबार समाजांत घोळपी गजालींचो दुस्वास जाता.

हळग्या गांवची बायल आनी आनंदी "कितें गो आनंदी कितलो तेप हेवटेन नाच मुगो. गुरवारबीन आशिल्ले गो. "चे चे आशिल्ल्यांचीच पंगत पडटां"²¹ आनीक आनी (हावठण) हांगा विकरेक गेल्ले कडेन हळग्या गांवची बायल आनी आनंदी हांचे मदी फकाणेशीर संवाद दिसून येता. दुसऱ्या गांवांत विकरेक गेल्ल्या बायलां मदी दुस्वास न्हय तर एक बरें मनशाचे वास्तव दिश्टी. जंय

गांवा भायर आसपी दुसरी बायलां लेगीत एक फकाणाच्या संवादांत मौखिक हाशें हाडपाचो यत्न करता. गांवच्या बायलांचो स्वभाव चित्रीत जाता.

देवकी आनी बायल “इंदिरा गांधील्यो पुताक बाँब घालून माल्लो खंय दुस्मानान. “हय गो, पाद पडूं तेंचे. कसले गो चांडाळ ते”²² (हावठण) हांगा ग्रामीण जिणेंत आसपी बायलांक लेगीत तांच्या आवाठा भायर घडपी घडणूकांचे गिन्यान दिसता. तांचो संवसार फक्त रांदप आनी घर सांबाळप मेरेन उरना तर तीचे कडेन गांवा भायर घडपी गजालींचेर लेगीत गिन्यान आसा तें संवादांत दिसता.

(रोजमारीन आनी प्लोरा)” हया दिसांनी शेतांनी बी दिसना मुगो तूं? ‘ हया वाड्या वयल्या कोण्णागे शेतांनी वोसपी न्हू हांव”²³ खोल खोल मुळां. हांगा ग्रामीण जिणेंतली बायलां व्यवसायीक संदर्भात संवाद करता. हांगा गांव म्हणल्यार एकामेकांक वळखप जाता, चार चौगात वासपूस जाता. ग्रामीण जिणेंत सगळ्यांचे एकामेकांचेर लक्ष केंद्रीत आसता. हांगा बायला मदी ती विचारपूस करता ती दिसता.

रोजमारीन आनी पावलीन “पावलीन जोर आहा मुगो तुका. किद्या मरों जाय म्हण येयलां? “भुरगीं आहा न्ही गो? नातर उपाशी पोडटो ती”²⁴ (खोल खोल मुळां) माशेन आनी आंतोनेत “दुखोता गो चड? “ ना माशेन चड दुखोना.”²⁵(खोल खोल मुळां) मावशी म्हळ्यार दुसरीं आवय. हांगा लेगीत मार

पडिल्ल्या आंतोनताक ताचें माशेन आवय कशी सांबाळटा ताका मोगाचो आलाशिरो दिता. ग्रामीण जिणेंत आशिल्ली बायल पात्र आपल्या नात्यांक फाती सरना. हांगा माशेन हुसक्यान आंतोनताक विचारता.

संदर्भ

1. सैल, महाबळेश्वर. काळी गंगा. राजहंस वितरण, पणजी गोंय
१९९६.पान.200
2. सैल, महाबळेश्वर. काळी गंगा. राजहंस वितरण, पणजी गोंय
१९९६.पान.87
3. सैल, महाबळेश्वर. काळी गंगा. राजहंस वितरण, पणजी गोंय १९९६.
पान.13
4. सैल, महाबळेश्वर. काळी गंगा. राजहंस वितरण, पणजी गोंय १९९६.
पान.106
5. सैल, महाबळेश्वर. काळी गंगा. राजहंस वितरण, पणजी गोंय १९९६.
पान.243
6. सैल, महाबळेश्वर. हावठण, बिम्ब प्रकाशन, आगशी-गोंय २००९.पान. 3
7. सैल, महाबळेश्वर. खोल खोल मुळां, ॐ श्री दत्त पदमजा प्रकाशन,
श्रीस्थळ काणकोण गोंय.२००५. पान.13
8. सैल, महाबळेश्वर. हावठण, बिम्ब प्रकाशन, आगशी-गोंयय २००९.
पान.12
9. सैल, महाबळेश्वर. हावठण, बिम्ब प्रकाशन, आगशी-गोंयय २००९.
पान.13

10. सैल, महाबळेश्वर. हावठण, बिम्ब प्रकाशन, आगशी-गोंयय २००९.
पान. 58
11. सैल, महाबळेश्वर. हावठण, बिम्ब प्रकाशन, आगशी-गोंयय २००९.
पान. 71
12. सैल, महाबळेश्वर. खोल खोल मुळां, ॐ श्री दत्त पदमजा प्रकाशन,
श्रीस्थळ काणकोण गोंय. २००५. पान. 157
13. सैल, महाबळेश्वर. खोल खोल मुळां, ॐ श्री दत्त पदमजा प्रकाशन,
श्रीस्थळ काणकोण गोंय. २००५. पान. 167
14. सैल, महाबळेश्वर. काळी गंगा. राजहंस वितरण, पणजी गोंय १९९६.
पान. 77
15. सैल, महाबळेश्वर. खोल खोल मुळां, ॐ श्री दत्त पदमजा प्रकाशन,
श्रीस्थळ काणकोण गोंय. २००५. पान. 149
16. सैल, महाबळेश्वर. खोल खोल मुळां, ॐ श्री दत्त पदमजा प्रकाशन,
श्रीस्थळ काणकोण गोंय. २००५. पान. 11
17. सैल, महाबळेश्वर. काळी गंगा. राजहंस वितरण, पणजी गोंय १९९६.
पान. 4

18.सैल, महाबळेश्वर. काळी गंगा. राजहंस वितरण, पणजी गोंय १९९६.

पान.21

19.सैल, महाबळेश्वर. काळी गंगा. राजहंस वितरण, पणजी गोंय १९९६.

पान.22

20.सैल, महाबळेश्वर. हावठण, बिम्ब प्रकाशन, आगशी-गोंयय २००९.

पान.14

21.सैल, महाबळेश्वर. हावठण, बिम्ब प्रकाशन, आगशी-गोंयय २००९.

पान.37

22.सैल, महाबळेश्वर. हावठण, बिम्ब प्रकाशन, आगशी-गोंयय २००९.

पान.43

23.सैल, महाबळेश्वर. खोल खोल मुळां, ॐ श्री दत्त पदमजा प्रकाशन,

श्रीस्थळ काणकोण गोंय.२००५.पान.15

24.सैल, महाबळेश्वर. खोल खोल मुळां, ॐ श्री दत्त पदमजा प्रकाशन,

श्रीस्थळ काणकोण गोंय.२००५. पान.33

25.सैल, महाबळेश्वर. खोल खोल मुळां, ॐ श्री दत्त पदमजा प्रकाशन,

श्रीस्थळ काणकोण गोंय.२००५. पान.33

प्रकरण - तीसरें: कादंबरींतलो समाज आनी स्त्री

३.१ कुळवाडी समाज स्त्री

३.२ कुंभार समाज स्त्री

३.३ गावडा समाज स्त्री

३.४ स्त्री पात्रचित्रण

प्रकरण-३ कांदंबरींतलो समाज आनी स्त्री

आदल्या काळार सावन आमच्या समाजांत बायलेक सदांच दादल्यां परस कमी लेखला, आमचो भारतीय समाज हो आदी सावन पुरुश प्रधान समाज जावन आसा. आयज मेरेन फक्त दादल्यानीच बायलेचे शोशण केला अशें न्हय दादल्यां परस एका बायलेन दुसऱ्या बायलेचेर वा बायलेन स्वता आपणाचेर चड अत्याचार करून घेतल्यात. बायलेक समाजांत सदांच तिच्या कमीपणांक लागून अन्याय आनी अपमान सोंसचे पडल्यात.

समाज हो बायलेक घडयता, जसो समाज, तशी त्या समाजांतली बायल असता. बायल मनीस आपली पुराय जीण समाजाच्या चौकटीत रावन जगता. समाज म्हणले की हांगा दादलो आनी बायल दोगांय असतात. पूण ह्या समाजांत दादलो बायले परस वयलें स्थान घेवन वावुरताना आमकां दिश्टी पडटां. हीच गत फक्त भारतीय समाजांतूच न्हय तर पुराय संवसारांत बायल मनशेची हीच परिस्थिती जावन आसा देवी म्हणून बायलेक पुजपी आमचो समाज त्याच जाग्यार बायलेक संस्कृती आनी परंपरेच्या नांवान भश्टावन पयस करतनाय दिश्टी पडटा, समाजाचें हेच पडबींम्ब आमकां महाबळेश्वर सैलांचे साहित्यांत दिसून येता. ताचेर ह्या प्रकरणांत चर्चा केल्या.

३.१ कुळवाडी समाज स्त्री

लेखकान कुळवाडी हो काळी गंगा कांदबरेतलो समाज मांडला जातूंत तांच्या पुराय जिणेंत शेतां संबंधान पळोवपाक मेळटा. तांचो पुराय गांव हो शेतां भाटांनी गडगंज भरिल्लो आसा. ह्याच शेतांनी कश्ट करपी लोक आनी बायल मनीस दिश्टी पडटां. ह्या समाजाक धरून पोटतिडकीन वावुरपी स्त्री पात्रां दिसून येता. कादंबरींतलीं स्त्री ही स्वावलंबी आसा अशें तरेन पात्रचित्रण केला. खंयच स्त्री स्वता बसून घोवाच्या जोडिचेर वा काम ना करपी अशी चित्रायल्ली ना. तर ती स्त्री एक धीर आशिल्लीं, कश्टाळू आनी जवाबदारीन दिश्टी पडटा. शेतकरी समाज स्त्री कश्टाळु आसा की तिच्या जिणेंत आयल्ल्या घडामोडीक तोंड दिवन एक तर स्वताच्या घरच्या वा स्वता खातीर वावुरताना दिसता. ग्रामीण जिणेंत वावुरपी स्त्री आपलो कृशी वेवसाय सोड ना. आपले पारंपारीक वेवसाय कडेन ओडिल्ली दिश्टी पडटा. कश्टकरी जीण जगपाक खंयच फाटी ना हाची जाणीव जाता. मंजूळ घर बंद करून आपा वांगडा दिपळो घेवन शेतान गेल्ले, व्यान ल्हान आसुन लेगीत लेखकान स्त्री पात्राक कश्टकरी कामा आवरून आपल्या बापाय लागी वचुन ताका मदत करता ते दिश्टी पडटां. शेतांत राबुन भाजी वायंगी, दुदी अश्यो भाज्यो लायता. मंजूळ म्हणजे ताट मानान जगपी, स्वता शेतांत राबुन घेवपी बायल लेखकान चित्रालय.

तशेच एखादी स्त्री कितले पर्यंत शेतांत बळजबरेन राबयला तें लेगीत लेखकान वास्तविक तायेन मांडला आनी ताचे चित्रण केला. एक साऱ्याचो चोबो शेतांत पावयता म्हणसर मंजूळ खरशेतालें. चार दिपळे मारतकीर हाताचे रटे फुट्टाल्ले पूण ताणें थारायलें, जाता तशें करचे हांगा फाटी ना सरपी कुळवाडी समाजांतली कश्टकरी स्त्री पात्र दिसता.

हांगा हया समाजांत आपलेपणाचें नातें लेगीत बेस बरें मांडिल्ले आसा जय ऐकामेकाक पावप, एख्यादयाची मदत करप आपुलकेन दुसऱ्यांच्या वायट वेळार तांका मदत करप हे कळटा. हांगा कश्टाळू तशेंच आपल्या मनशांक खातीर पावल घेवपी स्त्री लेगीत दिसून येता. तशेंच शेतांत वावुरताना वेळाचो बंदन ना दवरून वावुरपी पात्र लेखकान चित्रायला. 'जाता तशे नड उरल्यार उरो पूण नड नासतना शेत दवरचे न्हय'¹ काळी गंगा मंजूळाक मानव नासलें. ते सकाळी तोपलांत पेज घेवन शेतांत येताले ते बद्द सांजच्याक घरां परतताले.

3.2 कुंभार समाज स्त्री

कुंभार समाजांत स्त्री कश्टकरी आसा. जी मातये पासून मडक्यो पेटून गांवां गांवांनी विकपाक वचून स्वताचे पोट भरता. लेखकाची हांवठण ही कादंबरी पुराय माजाळी वाठारांतल्या कुंभार सामाजाचेर आदारिल्ली आसा. समाजीक घटकाचे नदरेंत हया कादंबरींत लेगीत कशी एखादी बायल स्वता मडक्यो विकपाक वचपाचे धाडस करता. कुंभार समाजांतली बायल कोणाकय वोगी

रावपी न्हय. दोंगरार सावन माती हाडपी ती कुसवन मोव जातकीच चाकार ताची आयदना करून ती पेटून हाव्यांत भाजून काडटां म्हणसर सगळो वावर दादले करतात. घोवान केल्ली आयदनां बाजारांत वा घरां घरांनी व्हरून विकपाचे काम बायल मनीस करता. हांगा पुरुश स्वता घरां रावन स्वताच्या बायलांक विकरेक धाडटा. तरी लेगीत हांगा जवाबदारी आनी कश्टाळू धिरान स्त्री दिश्टी पडटां. हांगा कुंबार समाजांत जी रांड बायलांक चाकर बसून आयदना करपाक मेळना. आदल्या काळासावन चलत आयल्लो आसा जो त्या समाजांत बायला पाळत आयल्ली आसात.

रांड बायलांक तर ह्या समाजांत चड त्रास आनी अपमान सोंसचे पडटात. सिताय, तारा, बायजें हीं ग्रामीण समाजातले रांड बायलेचे नेतृत्व करपी पात्रां जावन आसात. कुबार समाजांतल्यो ह्यो बायलो रांड आशिल्ल्यान पावला कणकणी अपमान, अन्याय सोंसून जगतात कुंबार समाजांत बायलांक म्हूण खेरीत चाली-रिती पाळच्यो पडटात. रांड बायलानीं चाकार गळे आशिल्लीं आयदना करपाक जायनात आनी हाव्यांत मातये आयदना भाजपाक जायनात असो पूर्वजांकडल्यान चलत आयिल्लो नेम समाजांत घोळटा. आनी हाका लागून घोव मेल्ल्या बायलेची जीण अश्या समाजांत खूब दुख्ख आनी अडचणीची जाता. “मुखार वयता. जायगेरय पावतले, तूं सांजचे येवन म्हादेवाल्या चाये दुकाना मुखार बस”.² हावठण

३.३ गावडा समाज स्त्री

लेखकान हांगा गोंयांत आशिल्लो ख्रिस्ताव गांवडा समाज मांडला. तशेंच कशें तरेन हया समाजाचे लोक शेतां भाटांनी खणीर काम करपी आसता पूण खऱ्या अर्थान तांच्या जिणेंत कश्टा शिवाय आनी काय दिसून येना. तांतूत आयल्ली संघर्शमय स्त्री मेळटा त्या कामांक फाटी सरना.

जशें की खणीर वचून चिरें उखलप, गुणे फोडप, शेतांत राबप, रस्त्याचे काम करप, चिऱ्यांचे ट्रक भरप आदी. तशे हया समाजाची उत्पत्ती म्हळ्यार पुर्तुगेजांनी बाटयल्या उपरांत तांचो समाज हो ख्रिस्तांव गांवडा समाज म्हण वळखपाक येता. हया समाजांत वा वाठारांत मुखेलपणान ख्रिस्तांव गांवडा समाज चड प्रमाणांत चित्रीत जाल्लो दिश्टी पडटा.

मांडिल्ल्या हेर समाज आशिल्ली स्त्री तशेंच गांवडा समाज स्त्री लेगीत तितलीच प्रभाविकपणान दिसून येता. गांवडा समाज स्त्री लेखकान अशी मांडला ती कसल्याच कामाक फाटी रावना. गांवडा समाज स्त्री म्हणजे केदेय व्हड काम करपी वा काम हाताळपी. फक्त शेतातच वावुरपी न्हय तर हेर काम म्हणजे खणीर लेगीत कश्टाळू काम करपी. ही स्त्री घरां रावन हातीर हात दवरून बेकार बसपातली ना."आंतोनेत तूं खूंय वयता? " हांव येता माशेन तुजे बराबर वावराक"^३ *खोल खोल मुळां*. अश्या तरेचे पात्रचित्रण पळोवपाक मेळटा. तशी गावडा समाजातली बायल तिडकीन वायट आसता.

ही स्त्री आंगान आनी मनान घट. शेताचो तसोच खणी वयलो वावर करपाक फाटी सरना. ती स्वताक त्रास दिवन काम करपी. गावड्यांगे चेडवां चार माड उंचाये धिटायेन आनी आपल्या जातीच्या अभिमानान जगपी. उंचाये वयल्यान खणीत उडयल्यारय उबीं रावपी अश्या धिटायेन आनी आपल्या जातीच्या अभिमानान जगपी ह्या समाजाची स्त्री पळोवपाक मेळटा. खणीर वचून दादल्या वरी कवरींग फोडपी बायलेचे लेखकान एक वेगळेच चित्रण केला. ह्या ख्रिस्तांव गांवडा समाजाची स्त्री प्रामाणीकपणाची जीण जगतात तांका कोणाचे फुकट्याचे नाका आनी बसून खावपाक तांका ते पटना तांच्या तत्वांनी तें लागना. तांच्या जिणेंत जें कितें करता ते कश्ट करून जे कितें कमयता ते स्वताच्या कश्टान कोणाचें उश्टे तांकां पचना.' ना जावपा ना, शेतां पडिंग उडोवन तुर्गे बेटो घालूक यो म्हणटाय'⁴ *खोल खोल मुळां*.

हांगा गांवडा समाज स्त्री कश्टकरी जाणवता जंय तिका स्वता कश्टांनी कसलेली शेता सोडून पयशांच्या आशेक वचपाक नाका आसता. हांगा खंय तरी तांकां दूडवांच्या फाटल्यान वचपाक तांची परिस्थिती सांगत आसत पूण तांचो स्वाभिमान तर फक्त तांचो कश्टकरी स्वभाव तांका आडायल्ले दिसता. घडये बेटो घालून दुडू मेळत पूण शेतां पडिंग उडोवपाची तांची मानसिकता ना.

३.४ स्त्री पात्रचित्रण

१. मंजूळ (काळी गंगा)

काळी गंगा कांदबरींतलें मंजूळ हे मुखेल पात्र. लेखकान एका कश्टाळू जिणेंत जवाबदारी माथ्यार उखलून स्वताचे जिणेची पर्वा करि नासतना हेर नातीं सांबाळपी हे सोशीक स्त्री पात्र चित्रायलां. मंजूळाक फुलांची खूब ओड आसता ताका फुलां आवडटां बाकीच्या सर्वसामान्य चलया सारके. ताचो ताच्या धाकट्या भयणीचेर खूब जीव आसता. जेन्ना ताची आवय भायर पडटा तेन्ना तें णव वर्सांचे आसता. आपली पिराय पळय नासतना तें घरांची आनी भयणीची जवाबदारी घेता अशे धीट पात्र.

मंजूळ स्वता काळखाक भिवपी पूण तरी लेगीत मनांत भंय दवरिनासतना भयणीक कांयच फाटी फुडें जावपाक दिना. तें सुमनाक खातीर पेज रांदता, ताका भरयता ताच्या फाटल्या फुडल्यांत कितें जाय नाका तें पळयता. तशेंच ताच्या बापायक गणेशाक लेगीत तें सगळ्या कामांनी मदत करता घरांतली कामां ते शेतांत आसपी कामां धरून ते कश्ट करता ते दिसता. हया कश्टकरी मंजूळाचो बापूय गणेश ताचे लग्न लायता. ते अठरा वर्सा पिरायेचेर आसता तेन्ना बापूय ताका श्रीधर नांवाच्या चल्याची सोयरीक घेवन येता. श्रीधर कामाक बरो आसा आनी तांची भाटा शेतां आसा अशें गणेश मंजूळाक सांगता. लग्न करून

दिल्ल्या घरां एखादी स्त्री नवीन आसता पूण थंय तिका एखाद्या बायल मनशेची आशा आसता जशें मंजूळ लेगीत हेच चित्ता की घोवाल्या घरां ताका सांबाळपी बायल मनीस आसना तें ताची जीण कशी सांबाळटले. म्हूण तें बापायक गणेशाक म्हणटा' ण हांगाय आई ना आनी थंयूय आई ना' ग्रामीण जिणेंत आशिल्ल्या प्रत्येक बायल मनशेक दुसऱ्या अस्तुरेचो आदार गरजेचो दाखयला. कारण घर म्हटले म्हणजे घरांत आयल्ल्यो वेग-वेगळ्यो जबाबदाऱ्यो.

तशेंच हांगा लेगीत स्वताच्या घरां कश्ट काम करपी मंजूळ ताच्या घोवाच्या घरां लेगीत एकटी स्त्री म्हण वावरता. मावा वांगडा तांच्या शेतांत वचून मरासर काम करता, माव ताका फक्त एक वावराडी कशी वागयता. मंजूळ शोशीक आशिल्ल्यान तें कांयच उलयना. तें घरांतली तशेंच शेतांतली कामां लेगीत सांबाळटा. पूण एखादी स्त्री कितले सोंसतली घोवाच्या घरां वावराडी कशी कामां करप, तितूंतल्यान ताचो घोव व्यसनी जावन ताचे काम सूटप वयरसून ताणेन आपल्या घरच्यांचे चितप ना सोरो पिवन घरा भायर वचप, मंजूळाच्या पदरांत आशिल्ल्या भुरग्यांची दैना जावप. ह्या सगळ्यांचो त्रास मंजूळाक जावन तें मरणाक तोंड दिवन मरणाचे दार ओलांडपी खर पात्र.

२. सुमन (काळी गंगा)

काळी गंगा दुसरें मुखेल पात्र म्हणल्यार सुमन. मंजुळाची धाकटी भयण सुमन. तें आवय नाशिल्लें, आधार तुटिल्लें, शेतजमीन हीच ताच्या फुडाराची आस्त आनी राखण. सुमन ल्हान आसतना मंजुळ ताची सगळीं काळजी घेताले तेका कितें जाय नाका तें पळयताले ताची आवय कशी वावूरतालें. सुमनाच्या जिणेंत लेगीत आंकवारपणात आवय जाल्ल्याचे दिसता जेन्ना मंजुळाचे मरण जावन तें आपल्या भुरग्यांक सुमनाच्या पदरांत दिता. हांगा सुमन ताच्या मेल्ल्या भयणीच्या भुरग्यांक आपलींच भुरगीं म्हण तांची जवाबदारी घेता. बाय मंजुळाचीं दोगांच भुरगीं वारांयांत आसता. तेना सुमनाक जाणवता, आपल्या ओटीपोटांत दुखता. मागीर खाणभर ताका दिसता हीं दोगांय भुरगीं म्हज्याच पोटांत जल्मूक नाशिल्लीं मू! ना तर ही दूख खंयची? काळी गंगा. तशेच फक दीस मंजुळाले धाकलें चली दुधाच्या आशेक तळमळून रडटां तेन्ना ताची अवतिकाय पळोवन तें आवयच्या चिवाक आशेला हे सुमनाक कळटा. हांगा आंकवार आशिल्ले सुमन ताच्या भयणीच्या चेडवाक स्वताच्या चिवेक धरून ताका थांबयता. सुमनाचे ल्हानपण फक्त हांगा थंय नाचून, धावत खेळन, लोकांची उलोवणी खावन गेला. गोविंदा वांगडा भंवरी तळ्यांत साळका बाँडे हाडूंक वचप. पंढरीचे पेरीची पेरां बुडून हाडप, चिंचे रुखार चडून चिंचो बडोवप. चेडू भुरगें आसून लेगीत गांव माथ्यार

घेवप, अश्या साबार ल्हान ल्हान प्रसंगांतल्यान ग्रामीण जिवनाक सोब सारकें सुमनाचे जिवन लेखकान कादंबरेंत चित्रायला. सुमनाक आंकवारपणान रांडावपण भोगचे पडटां. ता तें रांडावपण आपणायता. गोविंद ताचो ल्हानपणाचो खूब लागीचो इश्ट. ताच्या बरोबर ताणें आपलें ल्हानपण फुलयल्ले आसता.

गोविंद हो सुमनाचो बाळपणा पसूनचो मोगी, जाका तें सर्वस्व दिवन मेकळें जाल्लें. गोविंद हो ताच्या गांवचो भाचो. सुमनाक गोविंद आवडटा आसता ताका ताचो सहवास जाय आसता म्हूण आंकवारपणान तें गोविंदाक ताचो घोव म्हणटाना दिसता. सुमन आपल्या पिशांतूर जाल्ल्या बापायक घेवन गोविंदा बरोबर मुंबय वता. येतना ती दोगांय सदाशीवगडार रात काडटात. एक दीस दोगांय शिद्दराम दोंगराचेर आशिल्ले ते तीन भिल्लेमाड पळोवपाक वयतात. तांकां दोगांयकय लग्न जावपाचे आसता. पूण भास्करमामा गोविंदाक पोसको घेवन जोगी कदमाचे चलये कडेन ताचे लग्न जुळोवंक सोदता. पूण गोविंद ह्या लग्नाक विरोध करता. अशा वेळार गोविंदाचे तिगूय भाव येतात आनी ताका मारीत घरा घेवन वयतात. तारीतल्यान पलतडी घरा व्हरतना न्हयेत उडकी घेवन गोविंद आत्महत्या करता.

आत्महत्तेची गजाल सुमनाक कळटा तेन्ना तें रडना. ते उठ्ठा. हातांतली कांकणां काडून ती केळी मुळांत उडयता. आंकवार कुकुम दाव्या हातान

पुसता. आपली आंकवार वस्त्रां देवयता आनी साडी न्हेसता. साडयेच्या पदराचो शेव तोंडार घेवन काळखांत वग्गी बसता. तें आंकवारपणान रांडाव बायल जाल्ल्याचे चित्रण करता. हे तेच सुमन जाणी आपली जीण भयणीच्या रुपांत आवय म्हण मेळयली आनी भयणीच्या भुरग्यांक आपूण आवयपण दिले. बापायची अवस्था सारकी नाशिल्ल्यान शेतांतली कामां करपाक फुडाकार घेवपी हे कश्टकरी पात्र.

३. गोकूळमावशी (काळी गंगा)

गोकूळमावशी एक अशें पात्र जें म्हातारी आसून सगळें काम करपी, आंगापांगान सामके घटमूट अशें तरेचे पात्र. तिका वाड्या वयल्या लोकांचो हुस्को आसता तांच्या बदल्ल विचारपूस करता ते जाणवता. तीचे पात्र कश्टकरी धीरान काम करपी आसा.

४. साळुआजी (काळी गंगा)

साळुआजी एक रांडाव बायल. ती लांब शिडशिडीत आंगलोटाची, लग्ना कार्यक फुडेच वावुरपी. झाडा-झोडपांनी दोंगरानी वखदां एकठांय करून लोकांक पावपी पात्र. स्वताच्या जिणेचे दुख्ख पळोवच्या परस गरजेवंत लोकांक जीण सुधारापाक फाटी रावना. साळुआजी ही दोन फावटी तरी लोकांच्या दारांत वचपी. जाणट्या नेणट्यांक विचारपूस करपी. साळुआजी ही गांवात जोत बांदून नांगराच्या निमण्यार हात दवरपी पयलीं बायल मनीस. साळुआजी हे आनीक एक दुय्यम बायल पात्र कादंबरेंत आसा.

गांवांतल्या समाजजिवनाचो एक भाग जावन हे पात्र आपली जीण सारता. बारा वर्साचे पिरायेचेर रांडाव जाल्ली ही बायल दोंगरांनी भोवून वखदा खातीर मुळयो, कांडयो पुंजायता आनी गरजेवंतांक वखद दिता. गांवांतल्या लग्नाकार्याक सदांच मुखार आशिल्ली ही साळूआजी शेतांत जोत बांदपी पयली बायल. हे साळूआजयेचे लेखकान चित्र केलां ते अशें लांब शिडशिडीत आंगलोटाची साळूआजी आतां सामकी कवळिल्ली आनी बरगल्ली. तकलेवेले धवे कापूसकेस वयलेवयर हुबताले. एक दीस, ते खंयच्याय खिणाक माथ्या वयल्यान उडून वाऱ्यार वयतले. गणेशाक दिसले ही अख्खी साळूआजी पोटोळी कशी गुठलायली जाल्यार सोण्णांसयत नाल्लायेदीय जावंची ना.

५. शेवतूआजी (काळी गंगा)

शेवतूआजी बडी घेवन भोंवपी. मंजूळाच्या शेजाराक रावपी तशेंच सुबेज पात्र. शेजारांगेले नाल चोरपाची सवय, सुभेजपणाचो स्वभाव तिच्यात दाखयला." आजये मातशी कोयती दी म्हणत तें घरांत रिगले." " तुगेल्या आपाली वागाक मारची कोयती घरांत आसतना आमगेली कोयती कित्याक गो?"⁵ काळी गंगा.

६. आंतोनेत (खोल खोल मुळां)

आंतोनेत कादंबरेतली घनगंभीर तुलनेत कणभरून उणी ना. आंतोनेत काद बरेंतली वडाझाडाची घनगंभीर सावळी. आलवांतीण म्हण

घराण्याच्या निवार उठिल्ले हे उपेक्षीत दुर्देवी, काळे सावळे धसमुसळे चलयेचें शेणिल्लें भुरगेपण आनी ताच्या हातात माणकुल्या भावाक आयिल्लें अपघाती मरण. आंतोनेत आठ-णव वर्सांचे आसता तेन्ना तें ताच्या भाव-भयणाची जवाबदारी घेता. तातले एके भयणीक ग्लोराक पोलियो जाला तर दुसरी फातिमा, तिसरो ल्हान भाव, एकलोच चलो. शेतांत गेल्ले कडेन आंतोन ताच्या हांडेर आशिल्लो ताचो भाव आनी अचकीत आंतोनताचो पाय निसरता आनी ते खोल उदकांत पडटा. थंय ताचे कडल्यान हांडी वेलो भाव उदकांतल्या फोडांत पडटां आनी मरता. ही गजाल आक्की गांव भर पातळिता, आंतोनेत मनीसखायरें ताचो जल्म मनशांक खावंकच जाला. आंतोनताचो बापूय रुजार दुखान पिशांतूर जाता, ह्या शोकान आवय रोजमारी बेशुद्ध पडटा. बापूय आंतोनेताक खोटांनी मुठींनी मारून आंगणा भायर उडोवन दिता.

मार खावपी आंतोनेताच्या दोळ्यांत दुकाचो एक थेंब ना. ह्या घडणूके उपरांत आंतोनेत जितें आसा काय मेला हाची वासपूस कोण करना. जंय एक अस्तुरी आगुस्तीन ताच्या मनांत मोगाचो उजवाड फांकता. ती काळखांतूच येवन आंतोनताक उखलून घरां हाडटां. ताचेर उपचार करता. ताचे कुडीचे आनी मनाचे दुखीचेर फुंक घालता. ताका सांबाळता. मुखार आंतोन ताक ताची मावशी आपल्या घरां घेवन वता. आवय बापायक तर आंतोनेत मेल्ले वरीच, पूण दळिद्रतायेन तेकिल्लें माशेन आपले

भयणीले चलयेक खूब मोग दिता. तिचो घराबो आंतोन ताक एक भुरगें चली म्हण जो मोग आनी प्रतिश्ठा दिता. शेताच्या बांदा वेल्यान शेतांत वचपी माशेन आनी ताच्या पावलार पावल घालून चलत वचपी माणकुलें आंतोनेत कादंबरेंतली एक मनभुलायणी प्रतिमा. आंतोनेत ल्हान चली पूण तिच्यांत एक प्रोढ मन वसता ताका लागून तें माशेनाची सावळी जावनूय माशेनाच्या घराब्याचेर सोताच्या मोगाची सावळी धरता. माणकुलें आंतोनेत माशेनाल्या घराब्या कडेन एकरूप जाता. व्हड जाता आनी शेवटा दुर्मिंगा कडेन लग्न जावन घोवा घरा येता. पूण हें लग्न म्हणल्यार ताच्या आयुश्याचो एक निर्दय खेळूच आसता.

घोव दुर्मिंग आळशी, लेचोपेचो. कुचकामी म्हण गल्फांतल्यान धांवडावन घाल्लो. ताची फटवणूक जाता. तें बंड करता. एक दीस रातचें घोवाले तकलेर बेटरे दिवो मारून तकली फोडून घरांतल्यान पळून वता आनी एके चिऱ्या खणीर पावता. हो प्रवास मोठो दुखदेणो, मोटो क्लेशदायक. आंतोनेतूच म्हण तें भोगूंक तांकता. हांगा चिऱ्या खणीर तें कव्हरिंग फोडटा, खणींतल्यान चिरे व्हांवयता, ट्रकांत चिरे भरता. ते गांवांनी व्हरून उपशिता. कश्टांच्यो सगळ्यो शिमो मेरो तें हांगा हुपता. हांगाच ताका फिलीप मेळटा. फिलीप पयलींच लग्न जाला.

कादंबरी फिलीपाल्या मोगाचे सगळे भावूक, रासवट अविश्कार खूब यले, वेधक भाशेंत रंगोवन सांगता. आंतोनेत ताच्या मोगान पडटां आनी

गुरवारय जाता. चिऱ्यांचे खणीच्या परिसरांत, पाचव्याचार रानांत आंतोनेत आनी फिलीपालो मोग दिसता.

७. माग्दालीन माशेन (खोल खोल मुळां)

माग्दालीन माशेन हे आंतोनेताचे सगळ्यांत व्हडले माशेन. तें खूब जाण्टें दिसपाक ताची कात कवाळिल्ली आनी कुड सुकिल्ली. जिवीतभर फातर आनी वजी व्हांवोवन ताळये वयले केस पातळ जाल्ले आनी भांग उकतो पडिल्लो आनी उरिल्ले केस धवशे पडिल्ले पात्र. आंतोनेताक ताची मावशी आपल्या घरा घेवन वता. आवय बापायक तर आंतोनेत मेल्ले वरीच. पूण दरिद्रतायेन तेंकिल्लें माशेन आपले भयणीले चलयेक खूब मोग दिता. तिचो घराबो आंतोनेताक एक भुरगें चली म्हण जो मोग आनी प्रतिश्ठा दिता, आनी आंतोनेत त्या मोगाक जो मायाळ प्रतिसाद दिता. स्वताच्या भयणीच्या चलयेक उबांतर पडिल्ल्यान स्वता आलाशिरो दिवन ताची जवाबदारी घेवपी धिरवान पात्र. माग्दालीनाक तेच्या घट हाडाची पारख तिका आसली. आनी तिचें सोताचे तर अशें आसलें, एक फावट कामाक लागली म्हणटकीर तिका कुडीची सुद्ध उरनासली. तिची कूड, तिचे हातपांय, तिचो स्वास, तिची व्हांवती हूम, तिचो नित्सेव हातुंतल्यान एक शक्त तयार जाताली तिचे भितर.

८. रोजमारीन (खोल खोल मुळां)

रोजमारी रुजाराची बायल आनी तीन भुरग्यांची आवय. रागीश्ट स्वभावाचे तशें स्वार्थी पात्र. आपल्या धुवे बदल्ल आपुलकी माया नाशिल्ले. स्वताच्यात धुवेक गाळयो घालपी. स्वार्था खातीर काम करून घेवपी. रोजमारी आंतोनेताची आवय. तिणेंय आंतोनेताक आनी हेर भुरग्यांक वयर काडपाक रातीचे दीस केल्यात. स्वताच्या पोटाक चिमटो काडून भुरग्यांच्या तोंडांत घास घाला. आवय म्हूण तिचेंय व्यक्तिचित्रण अजंवर उरतलें. रोजमारी शेतांत काम करपी बायल मनीस तकलेर रितो साऱ्या चोंबो आनी हातांत पेजे बुडकुलो घेवन वचपी तशेंच परत घरां येवन घरची कामां करपीही बायल पात्र. शेता बेठीं लेपडावन उडयल्यांत . धड कस ना, मेर ना, तरवो ना. अश्या दृश्टीकोणान एखादी बायल ताच्या ग्रामीण जीणेंत वावूरताना दिसता. रोजमारी ताच्या चल्याक चिवाक धरून परत ताच्या वावराक गेले. आपल्या एकल्याच चेड्याक चयलो काय दुदान तेग हड्डे भरून येतालें. वावराक गेल्ले कडेन उगडासानच हड्डें तट्टवालें. ग्रामीण जिणेंत वावुरपी कश्टकरी बायलेचे पात्रचित्रण करून तीं ताचो कसो सांबाळ करता तें दिसता.

९. आगुस्तीन (खोल खोल मुळां)

आगुस्तीन आंतोनेताचे शेजान्न. साद्या स्वभावाचे पात्र. काळोख पडटकीर एक अस्तुरी-आगुस्तीन ताच्या मनांत मोगाचो उजवाड फांकता. ती

काळखांतूच येवन आंतोनेताक उखलून घरा हाडटा. ताचेर उपचार करता. ताचे कुडीचे आनी मनाचे दुखीचेर फूंक घालता मोगाळ स्पर्शाचो पेनबाम चोळटा. आंतोनेताच्या वायट वेळार पावपी आनी ताका स्वताच्या घरां व्हरपी एक मदतीचे मनीस. आगुस्तीन मरणाक गेले ना काश्यांव उखलच्या वेळार गेले आनी बेगिन्च परत येयले. थंयच्यो बोबो तेच्यान पळोवंक जाल्यो नात. तें बेगी येयले आनी आंतोनेतासरी बसले. तेगेली आनीक तिगा भुरगी आसली. तेकांय रांदून वाडूक जाय आसले, एक वटेन दुगदुगो, आंतोनेताचेच किते बरे वायट जाल्यार घोव आदी म्हाका धाडायतलो. तेणें वस्त्रांत बरें हून शीत घेवन आंतोनेताचे आंग शेकलें तकलेक कोंक पडिल्लेकडेन कांटेकुंवर मुड्डून लायली. इंगळ्यार धरून सूज येवलकडेन चोळ्ळी. तेणें रोजार करून जेजूसरीं मागलें “जेजू, हेका वाटाय मुजेर बिरमत घालू नाका हांयें तुजे सांगणेन बऱ्याचेंच केलां.”^६ पान २८ तर अश्या तरेन ग्रामीण जिणेंत आशिल्ली पात्रां एकेमेकाक पावता तें आगुस्तीन पात्रा कडेन पळोवन कळटा.

१०. सीताय (हावठण)

सीताय हे कादंबरींतलें मुखेल पात्र. गांवांत ती खरी पिरायेची बायल सगळ्यांक मदत करपाक पावताली. मरणाच्या लग्नाच्या घरांत तिचेबगर पान हालना. वैजीण वेळार पावंक ना जातकच ती केन्ना बाळंटेर लेगीत करताली. सीतायक पयली तीन फावटी गुरवारपण येता

पूण तिन्ही खेपे भुरगे मरून तिजो कूस रिकामी उरता. निमाणो तिका एकूच चलो 'जयवंत' जाता. पूण त्या चल्याचे सूख तिका चड काळ भोगूंक मेळना लग्न जावन थोड्याच वर्सांनी जयवंत मरता आनी आपल्या बायल-भुरग्यांची मोटी जबाबदारी आवय सितायचेर घालून वता. सिताय गांवच्या सगळ्या राटावळीत आपले तोंड घालपी बायल, गांवांत कितेय कोणाचेर अपशरण वा प्रसंग आयलो जाल्यार लोक सिताय म्हज्यांत धांवत येतात आनी तिचे कडेन उपाय मागतात. आनी सिताय पुराय गांवची जळवणदार जाल्लेवरी गावच्या प्रत्येकाक बेस बरी वळखताली आनी सगळ्यांक धीर दियत वावरता.

तिचें हात शास्त्रान बांदलेले आसात. मात पूत मरतकीर माळ्यार काडून दवरिल्ले चाक सकयल काडून ते मांडून ती गळे काडटा आसली. ते पेटून मडक्यो हाव्यात भाजता आसली. अश्या तरेचे धीरवान पात्र. रांड बायलेन केन्ना चाकार बसप ना ताणीं फक्त गळे नाशिल्लीच आयदनां करप. फक्त शास्त्राक लागून तीचे हात बांदिल्ले आसा नाल्यार तो माळ्यावले चाक काडून गळें काडटली आसली.

सिताय गांवातल्या संगळ्यांकडेन मोगान आनी आपलेंपणान वागपी पात्र. सीताय रांड बायलांनी करपाची मातये आयदनां आतां पयश्यां खातीर सवायशीण बायलो करपाक लागल्यांत हे कळटकच ती मनांतल्यान खंती जाता. हया वेळार ती आपल्या हक्का खातीर गांवां

कडेन झगटा. आनी आपूण एकरूप जावन झाडा पोदां बसून ती गळे काडपाक लागता. सिताय ही एक धाडशी बुदवंत बायल आसून लेगीत तिका पावला पावलाक धडपडचे पडटा. कुंबार धंदो काबार जातना ती काळजार फातर दवरून सगळें पळयता. आनी निमाणी अपयश स्वीकारिल्ले वरी निराश जाता.

११.तारा (हावठण)

तारा ही सीतायली सून. एक थंड प्रकृतीची अस्तूरी. तिचे चलप, हालप, वावराक हात लावप सगळे थंडपणान. चवदा वर्साचे आसतना ताचे लग्न जाल्ले. सोळा वर्साचेर पयले भूरगें जाल्लें. चोवीस वर्सांर तेचो घोव भायर पडलो. तें मायक म्हणटाले कित्याक म्हण दिले म्हाका हांगा माती खावपाक. पुताचो गर्व जाल्लो तुका. गर्व हरण केले देवान. तशे तें मायक बरें करताले, तें माय वांगडा तळ्यांत, दोंगरात माती हाडपाक वताले, हाडून आंगणात सुकोवंक उडयताले कुडतेन माती बडोवन बारीक करताले, ती चाळताले, भिजोवंक घालताले. मांयन केल्ले तवे, कायली, मायट्यो, पणट्यो, चोब्यांत घालून विकरेक व्हरताले. पूण मळिल्ले मातयेक केन्ना हात घालीनासले. एक पणटी रेखनासले.

१२. सुनंदा (हावठण)

सुनंदा एक थंड, सोशीत भुरगे अशे दिसून येता. ताचो घोव आनी माय दोगांय ताका मारताली. कुंड्या पेज वाडटाली ताका. ताणे कितेय केल्यार वाकडे, ताका हावठणार वचूक दिनात. हाव्याक हात घालूक दिनात. हया वर्साक आनी एका कोकण्याले खंडानी शेत केल्ले. ताका शेत कामा कळना म्हण शेतासान घरां मेरेन घोव मारीत हाडटां. सुनंदा तशें मायेस्त, सादे चेडूं. पूण तेचे हात पांय बरेच बारीक आसले आनी कमरेचे धडच मोटें आसले. ताच्यान तरोच कामाचो आटाप जायनासलो.

१३. शोभा (काळी गंगा)

शोभालो घोव मरतगीच तें सासणाचे दुख्खाच्या हुवारांत स्वताक लोटून दिता. शोभा सतरा-अठरा वर्साचें आसतना ताचें लग्न जाता. आनी थोड्याच वर्सा भितर ताचो आयाव शृंगार ताच्या कडच्यान पयस जाता. ताचो बापूय आनी भाव ताका कुळारा व्हरपाक येतात तेन्ना तें तांच्या वांगडा वचपाक तयार जायना आनी म्हणटा, “आतां म्हजें मडेच हया घरांतल्यान भायर पडटले. एकसूरे जिणेक उबगून घोवाच्या यादीन तें जेवण- खाणाचीय वान्सा सोडून दिता. ‘उपाशी रावन तरी म्हजें मडे बेगीन भायर सरता काय पळयता. आपल्या फुडारा विशीं शोभा कसलोच विचार करना. घोव नाशिल्ल्याच्या दुखान जगप सोडपी ही बायल मेल्ल्या मनशा फाटल्यान आपल्या मनाकूय मारून उडयतात.

ताच्या पलतडी आनिकूय जीण आसा वा घोवा बगर जगू येता हाचो ती विचारूय करूक सोदनात. अशें तरेचे ग्रामीण वाठारांत घोळपी बायल मनशेची जीण लेखकान मांडला.

१४ शीला (हावठण)

शीला ही सकारामाची बायल. नाटकांत काम करपी, तें घोवासरी नाटकांत बरें काम करपी. शीला एक सुंदर आनी मायेस्त स्वभावाचे पात्र. जरी तें सकारामा वांगडा पळून लग्न करून आयल्ले तरी ताका भिरांत अशी ना. हे पात्र मुळ बऱ्या स्वभावाचे चित्रायला. जरी गांवात नवें पूण ताका तांच्या वेवसाया बदल्ल जाण आशिल्ले वा वेवसायात रमून वचपी. आपल्याकून व्हड मनशांक मान दिवपी. हांगा एखादी बायल स्वता खातीर स्वताचेर अवलंबून सासा अशें दाखयला. शीला हे नाटकांत काम करपी पात्र. स्वताच्या पायार उबें आशिल्ले पात्र. नाटकांत काम करता म्हण ताका पळोवपाची नदर लेगीत वेगळी थारता.

१५ जाण्टी बायल (हावठण)

केस पिकिल्ली केसांच्यो गुठल्यो जाल्लीशी वयान आसपी जाण्टी बायल. जिवाक उबगुन कुडीची उस्तबारी सोडून दिवपी अशी तीची अवस्ता. पुताच्या मरणान दुक्कां गळ्यत बसपी बायल तशेंच पुताच्या आशेन रावन तो परत येतलो म्हण वाट पळोवपी.

१६. विश्रांती (हावठण)

विश्रांती सदानंदाली भयण. जाचे कपल ताचो कुंकूम मोठ्ठो आसता. हे पात्र अशें जाणेन ताच्या जिणेत लग्न जावच्या पयलीं घरांत काम करना म्हण आवय कडल्यान गाळी खावपी. ताचो स्वभाव हो हांसरो. तशेंच ताचो सगळो वावर लेगीत हो हांसरो, तशेंच ताचो सगळो वावर लेगीत हांसतच करप, तें मनांत मोगाळ आनी हातान मेकळे आसपी पात्र.

संदर्भ

1. सैल, महाबळेश्वर. काळी गंगा. राजहंस वितरण, पणजी गोंय १९९६.
पान. १३३
2. सैल, महाबळेश्वर. हावठण, बिम्ब प्रकाशन, आगशी-गोंय २००९. पान.
३९
3. सैल, महाबळेश्वर. खोल खोल मूळां. ॐ श्री दत्त पदमजा प्रकाशन,
काणकोण- गोंय. पान. ४४
4. सैल, महाबळेश्वर. खोल खोल मूळां. ॐ श्री दत्त पदमजा प्रकाशन,
काणकोण- गोंय. पान. ४
5. सैल, महाबळेश्वर. काळी गंगा. राजहंस वितरण, पणजी गोंय
१९९६. पान. १
6. सैल, महाबळेश्वर. खोल खोल मूळां. ॐ श्री दत्त पदमजा प्रकाशन,
काणकोण- गोंय. पान. २८

प्रकरण- चवथे: स्त्री पुरुश संबंद

४.१ बापूय आनी धूव

४.२ मोग आनी मोगिका

४.३ घोव आनी बायल

४.४ लग्न बायल पुरुश संबंद

४.५ बळजबरी स्त्री पुरुश संबंद

दादलो आनी बायल हांचे मदीं दोन गजालीं खातीर तीं एकामेकाचेर अवलंबून असतात. मानसीक आनी शारिरीक गरजो जाचे तांकां आकर्शण जावप ही नैसर्गीक गजाल आसा. समाजांत पुरुश आनी स्त्री ही सहजिवन जगत आयला तें दिश्टी पडटां. बायल मनीस ही सदांच वेग- वेगळ्या रुपांत दिसता तीं एक धूव, इश्टीण, मोगिका, आवय, आजी अश्या नात्यांनी गुंथिल्लीं आसता जाका दादलो मनीस आकर्शीत जाता. तशेंच दादल्या मनशाक आपली बायल, भावजय, सून, इश्टाची बायल, अनवळखी बायल अश्या काय नात्यांत आनी नात्या भायर आशिल्ल्या बायलां कडेन स्वताचो संपर्क आनी तांचे कडेन गरजे प्रमाण वेव्हारीक नातें दवरला.

४.१ बापूय आनी धूव

बापायचो चलये कडेन आशिल्लो मोग खंयचेय बंधना शिवाय आनी अखंड आसता. तो भावनीक आदार दिता, तिच्या जिवितांत सतत बळग्याचो खांब म्हूण काम करता. आपल्या करणेंतल्यान वरवीं आनी सक्रिय सहभागांतल्यान बापूय एक सुरक्षीत सुवात तयार करतात, जंय धुवांक आपले विचार, सपनां आनी भावना मुक्तपणान उक्तावंक मेळटात. बापूय-धुवेचो संबंद हो एक मोलादीक आनी अद्वितीय संबंद अस्तित्वांत आसा. परस्पर समजूत आनी आदार हांच्या बुन्यादीचेर बांदिल्लें मोग, विस्वास आनी सोबितकायेचें

खाशेलपण हें एक बंधन. अशें नातें महाबळेश्वर सैल हांच्या कादंबरीत दिश्टी पडटां. जशें **मंजूळ आनी गणेश(काळी गंगा)**

मंजूळ ही गणेशाली व्हडली धूव. मनान मायेस्त व्यक्ती. खरे तर हे पात्र लेखकान सोशिकतायेचा चित्रायला. जातूंत ते ताच्या जिणेंत दुख सोंसता मात कोणाकूच ताची सुलूस लागपाक दिना. मंजूळ आपल्या बापायक सामके बरें करपी. हांगासर बापूय आनी धुवे बदल्ल आशिल्ले निवळ नातें दिसून येता. बाय चड उजो जाता गो. तुवें हदळोच सांगचे न्ही गो म्हाका.¹ काळी गंगा हांगा बापूय आनी धुवेचे नातें दिसता. जातूंत एखादो बापूय आपल्या धुवेच्या आंगार पडिल्ल्या पेजे बुडकुल्यान त्रास जाल्ली अवतिकाय घेवन बायल नाशिल्ल्यान, स्वता बापूय आसून आवयची माया दितना दिश्टी पडटा.

आवय नाशिल्ले मंजूळ आपूण णव वर्साचें आसा हे विसरून एकटे घर सांबाळटा तशेंच आपल्या बापायक आदार दिवन ताचो भार कमी करता. "धरा येयल्यार मंजूळ घर बंद करून आपावांगडा दिपळो घेवन शेतांत गेल्लें. वाज्य देगेर वाडेकाराल्यो तीन चार तणावळ्यो आशिल्ल्यो" हांगा धूव आपल्या बापायक मदत करता. आवय नाशिल्ल्या भुरग्यांक सांबाळपाक बापूय खंयच फाटी पडना. हांगा बापायची स्वार्थपणा खंयच दिसना. आपली धूव बऱ्याक पावची ताणेंन जिणेंत दुख्ख सोंसला ते कमी जावचें ते बऱ्याक पावचें ह्या आशेन तो मंजूळाचे लग्न एकाद्या बऱ्या घराण्यांत करपाची ताकतीक करता. "आवय

नाशिल्ले पोर भुरगेपणापासून दगदगे काडल्यात, घोवाघरा तरी सुखान राव”²
पान ७१ काळी गंगा.

सुमन आनी गणेश(काळी गंगा)

सुमन गणेशालें धाकलें चली. सुमनाचे चित्रण लेगीत संघर्शमय दाखयलां. तें ल्हानपणातल्यान मातशें हुतवाळी आशिल्लें दिसता. गणेश ताच्या दोनूय धुवांक बरो करता. सुमना परस मंजूळ ताका मायेचे. पूण सुमन जल्मांक येवन स्वताच्या आवयक खाल्ली हया विचारांत तो सुमनाक परत्या पायाचे म्हण पळयता. गणेश सुमनाक वायट अशी वागणूक दिना. पूण आपलेपण दाखयना. बापूय जाल्ल्यान ताका ताच्या धुवेक कशे सावरप ते कळना कारण गणेश हे रागीट पात्र अशें चित्रायल्ले आसा. आपान ताका मोन्यानच उठावन आंगार घेतले. भायर हाडून तागेल्या दोळ्यार चेंयार उदक लायले. ” आं.... आं करीत उठले तरीय अर्दमर्द न्हिदेंत ताका ताणे म्हणयेर हाडून बसयले. ताचो हात शिताक लायलो जेव गो बायूल”³. काळी गंगा बापायक जरी रागीट दाखयलो तरी तो मायेच्या मनाचो बापूय बेस बरो चित्रायला. धुवेच्या रागा फुडें एका दुकिल्ल्या बापायचे मन सावरता हे जाणवता. तशेंच दुखाच्या आनी परिस्थितीच्या चेपणाखाला चिडडीत स्वताकूच शेणावन बशिल्ल्या बापायक तें सांबाळटना दिश्टी पडटा.

महाबळेश्वर सैल हांची खोल खोल मुळां ही २००५ वर्सा प्रकाशीत जाल्ली सवायदोनशीं पानांची कादंबरी. ती कश्टकरी ख्रिश्चन गावड्यांचे दिसपट्टे जिणेचो वेध घेवपी आनी तो सूर धरपी एक तीव्र भावभावनांची कलाकृती. गोंयचो मूळ पुरुस, भुमीपुत्र, शेत कसपी गावडो समाज नवें व्यवस्थेंतूय कसो वर्तुळा भायर आसा, आलवांतीण सारक्या कुड्ड्या भावार्ताक प्रमाण मानून निश्पाप आंतोनेत नांवाचे चलयेक तो कसो पिडटा, आनी हे पिडप सोंसुनूय भावूक आंतोनेत दुःखाच्या रेवाड्यांत - लेगीत मोगाच्या भरवंशार कशें जिणेचें भांगर करता आनी इतलें करुनूय शेवटाक कशें छिन्नविच्छिन्न जाता, ताचें शोकात्म वर्णन ही कादंबरी करता.

आंतोनेत आनी रुजार(खोल खोल मुळां)

आंतोनेत हे रुजार आनी रोजमारी हांची व्हडली धूव. आंतोनेत हे स्वभावान बरें. हांगा आंतोनेत ताच्या बापायचो मोग माया केन्ना घेवपाक पावना. ताच्या घरांत जल्माक येयल दुख्ख भोगता आनी ताका तें आवडना. रुजार आंतोनेताक सगळ्या कामाक पाड अशें गुन्यावकारी थारायता आंतोनेताचो पांय अचकीत निसरता आनी तें खोल उदकांत पडटा, हांडी वेलो भाव उदकांतल्या फोंडांत पडटा. मरता...!

अचकीत आयिल्ल्या हया मरणाचें वर्णन आयकून मन सुन्न जाता. मरणाची खबर गांवभर पातळटा. आंतोनेत मनीसखायरें, जसो काय मनशांक खावंकूच ताचो जल्म जाला! आंतोनेताचो बापूय रुजार दुःखान पिशांतूर जाता, शोकान आवय रोजमारी बेशुद्ध पडटा. आंतोनेताच्या हातांतल्यान चुकून ताचो भाव उदकांत बुडून मरता तेन्ना खोटानी मारलेले आंतोनेत जिणेंत मरता काय उरता तशे दीस जगता जातूंत ताका मारपी स्वता ताचो बापूय आसता.

४.२ मोग आनी मोगीका

सुमन आनी गोविंद(काळी गंगा)

लेखकान काळी गंगा, हावठण , खोल खोल मुळां. कादंबरी हेर समाज घटकांच्या आदारान बरयल्ली आसा. तशेंच ताची खोलाय लेगीत गंभीरतायेन आयल्ली दिश्टी पडटां. तातूंतली ग्रामीण स्त्री वेग- वेगळ्या रुपांत आसा. सुमन हे काळी गंगा कादंबरींतले पात्र जय ताचे जिणेत संघर्श येता. ताका सुखाची जीण जगपाक मेळना, सुमन आनी गोविंद ल्हानपणासावन इश्ट, सुमन ताका आपलो मोगी म्हण पळयता आनी ताका घोवा नात्याचो मान दिता तो गांवचो भाचो जाल्यान तांच्या हया मोगाक फुडार उरना पूण तांचो मोग सासणाचो कसो. नितळ मोग आशिल्लो सांबाळपाचो यत्न करता ते दिसता पूण तीं अपयशी थारता. ल्हानपणासून जाका ताणेंन सर्वस्व मानलो तोंच ताचो जीव दिता. “गोविंद म्हाका भोव दिसता आमी दोगांय त्या भिल्लमाडाच्या पोंदा

वच्ची आनी थंय तुवें म्हाका वेगेंत घेवचें.⁴ काळी गंगा. एक भोगाचो उमाळो, एक म्होवाळ हावेस त्या वेळार सुमन गोविंदासरी उक्तायता. सुमन आनी गोविंद हांचो भोगाचो संभोग लेखकान सुंदर रितीन चित्रायला. सुमना कडेन लग्न जावपाक मेळचे ह्या विचारांन गोविंद आत्महत्या करता. जंय तें आंकवार रांडावपण भोगता. लग्ना शिवाय सुमन आंकवारपणात गोविंदाली विधवा म्हण जियेता. खऱ्या सासणाच्या भोगाचो अंत ना तें जाणवता.

सुमती आनी सदानंद (काळी गंगा)

सुमती आनी सदानंद हांचो दोगांयचो भोग सासणाचो. दोगाय जाणा एकामेकाचेर भोव भोग करता ते चित्रायला. ती दोगाय खरें तर तांचे वय पदरां- सोळा वर्सांचे पूण दोगाय एकामेकाच्या भोगात रमून गेल्ल्याचे कळटा. तांच्या भोगाक खंड पडटा जय अचकीत चेडवाचे लग्न थारता. चोय वटेची फास्की सामकी बळिश्ट आनी हीं दोगां भित्री पोरां. कोणाल्या तोंडांतल्यान एक उत्तर फुटना. दोगांल्याय कळजांत भोगाच्या उमाळ्यांची ल्हारा पूण तोंडार उत्तर ना. चेडू सुमती घोवा वांगडा लग्न जावन पयस गेले.... चेडो पिसो जावन दोंगुल्ल्यांनी भोंवतालो. देवळामळार, पिंपळापेडार वोगगी बसून रावतालो. दीसदीस कोणाकडेन एक उत्तर उलायनासलो. स दीस जाले. चेड्याची सदानंदाची सामकी दैना. निमणें सुमती घोवाक सोडून सदानंदा म्हऱ्यांक येता. पूण हांगा तांकां आपलें घर आनी गांव दोनूय पयसावतात. तांचो भोग अर्देकुटो

उरलो म्हण तो पिशांतूळ जाल्ल्या सारको जाता. मोगा खातीर संघर्श करपी ही पात्रां जाणवता.

मायकल आनी मेरी(खोल खोल मुळां)

हांच्या मदी जातीभेद आसता तरी ती एकामेकाच्या मोगान पडटां आनी पळोन लगीन जाता. तांच्या मदलो मोग मायकलाच्या घरां कळटा जय तांचो मोग आनी तांचे लग्न स्वीकार करून ती आपलो संवसार सुखान जगता. हांगा जाती भेदाक चड म्हत्व दिवंक ना आनी मोगाक म्हत्व दिला. मोग हो दोन मनशां मदलो जो जाती भेद मानिनास्तना दोन मनशां मुखार व्हरताना जाणवता. हांगा गांव आनी गांवांत आशिल्ल्यो चाली रिती, मानिल्ल्यो परंपरां आसात पूण मोगाची सूवात बंद पडिल्ली ना.

४.३ घोव आनी बायल

घोव-बायलेच्या बंधनाची तुळा हेर खंयच्याच बंधना कडेन करपाक मेळना. तांकां आपलीं भावनां उक्तावप कठीण, पूण एकामेकांकडेन तीं व्यक्त करता. कादंबरीत हेर दादल्या बायल संबंद दाखयला तशेंच ग्रामीण जिणेंत आशिल्लो घोव बायलेचो संबंद लेखकान मांडपाचो यत्न केला. समाजांत वावुरपी हेर संबंद तशेच घोव आनी बायल ह्या संबंदाक लेखकान म्हत्व दिला. मंजूळ आनी श्रीधराचें नातें सुरळीत दिसता. घोवाक बायलेचे आपुलकेचे नातें आसा ते कळटा. तांका तांचो संवसार वांगडाच घालोवपाक जाय हाची जाण जाता.

जंय श्रीधर स्वता मंजूळाक ताच्या वांगडा शिमला व्हरपाच्या तयारेत दिश्टी पडटां. घोव बायलेचे नातें घटमूट अशें म्हणू येता पूण जिणेत आयल्ल्या घोडामोडीच्या खाला तांचे मदले नातें कमी जायत वता. श्रीधराक मंजूळाक ताच्या बरोबर श्रीनगर व्हरपाची इत्सा आसता पूण बायपायच्या न्हयकाराक लागून तो मंजूळाक घरांच दवरून आपल्या बापायचीं उतरां आयकून एकलोच श्रीनगर वता जें मंजूळाच्या मनाक मात लेगीत पटना. कामार आशिल्ल्यान श्रीधराच्यो चिटयो बापाय सरी पावताल्यो मात तातूंत बापायची वासपूस सोडून तो आपल्या बायलेक मंजूळाक दोन मोगाची उतरां बरयनासलो. ह्या विचारांत निर्शेले मंजूळ ताच्या संवसाराक सांबाळपाक ताकतीक करना. काम सुटून श्रीधर व्यसनी जावन घर सोडून वचप हाचो तोल तें ताच्या संवसारांत घेवंक पावना.

आंतोनत आनी दुमिंग आंतोनेत दुमिंगा कडेन लग्न जावन घोवा घरा येता. पूण हे लग्न म्हणल्यार ताच्या आयुश्याचो एक निर्दय खेळूच आसता. घोव दुमिंग आळशी, लेचोपेचो. कुचकामी म्हण गल्फांतल्यान धांवडावन घाल्लो. ताची फटवणूक जाता. तें बंड करता. एक दीस रातचें घोवाले तकलेर बेटरे दिवो मारून तकली फोडून घरांतल्यान पळून वता आनी एके चिऱ्या खणीर पावता. हांचे लग्न फटींगपणाचेर जाता. जय आंतोनताक दुमिंग आपूण परतो कुयेता वचपा ह्या फटींगपणाचेर आशेता आनी निमणो घरां बसून उरता.

बेकार आशिल्ल्या घोवाक पळोवन ते स्वता फोंणात पडिल्ले वरी जाता. शेतांत वचून कश्ट करपाक घोवाची पावलां उखलना अश्या अवस्तेत आशिल्ल्या बायलेची वायट परिस्थिती दिसता.

तशेंच आगळे वेगळे नातें तें **कृजीन आनी फिलीप** जय फिलीपाच्या आख्या जोडिचेर फक्त ताच्या बायलेचो हक्क दिसता. मायेन केन्ना लागी ना केल्ल्या फिलिपाक घुसमटमार जीण जगपाक पडटा. कृजीन दोगाय भुरग्यांक घेवन सांग्यार वता आनी फिलीप एकलोच रावता आसता. ताका ताच्या भुरग्यांची ओड जाय आसता मात ताच्या बायलेक सुशेगात रावन जीण सारावची आसता म्हूण ती भुरग्यांक घेवन वतना दिश्टी पडटां. हांगा घोव आनी बायल हांचे मदी फक्त पयशांचे नातें दिश्टी पडटां. आंतोनेत जेन्ना फिलीप वांगडा आसता तेन्ना कृजीनाक ताचो राग येता पूण तें आपल्या घोवा सरी रावपाक येना. कृजीन फक्त घोवाक पयशांच्या संदर्भात उलयतना दिश्टी पडटां. कृजीन आनी फिलीप हांचे नातें फक्त वेव्हारीक आनी भुरग्यां खातीर आवय बापूय म्हण दिसता. पूण तांच्या मदी मायेचें कसलेंत नातें दिश्टी पडना. एक घोव बायलेची माया तांच्या मदी ना.

शीला आनी सखाराम (हावठण) ही दोगाय एकामेकाचेर मोग करपी. तेंगेले लोक आमच्या लग्नाक राजी ना.⁵ हावठण जातीत पड नाशिल्ल्यान दोगांयनी एकामेका वांगडा पोळोन लग्न केला. जय सखारामाचे गांवचे लोक ताका कितें

कितें म्हणटां पूण तो ताच्या बाबतीन काय आयकना. आनी आपलो संवसार सुखान जगता. हांगा दोगाय मदी मोगाचे नातें आसा. एकामेकाची घोव- बायल जावन एकवटपणान रावपाचें चित्रण पळोवपाक मेळटां. पुरुश आनी ताची बायल जानकी तांच्या दळीद्रपणाक तोण दिवन तांच्या भुरग्यांक सांबाळटा. जंय माती पेटपाच्या कामा शिवाय तांका आनी काम नाशिल्ल्यान तांच्या संवसारात ती संघर्श करता. जेवणा खाणांक लेगीत तांची दैना जाता. 'मामा, चुलीर आयन दवरून येयला.' कुंभार समाजांत लोक हांगा थंय काम करपी मेळटा. ती काम करून तांचो संवसार चलयता पूण घरांत एक गोटो नाशिल्ल्यान हेरांगेर वचून काम करून घरांत चार गोटे हाडपी हे घोव बायलेचे नातें दिश्टी पडटां. हांगा ती एकामेका धिटाय दिवन स्वताचो संवसार चलयता. हांगा तांच्या मदले घट नातें दिसता.

घोव बायलेच्या नात्यात मोग तसोच मार बडय आसतात आनी गांवगिऱ्या जिणेत हे दिसता. हांगा **घनश्याम आनी रुक्मीण** हांचे नातें लेगीत तशेंच तांच्या नात्यांत फक्त एकामेकाक उतरां दिवप, झगडप. तांच्या मदी सरळ आनी मायेस्त अशें उलोवप ना. सदांच एकामेका कडेन तिडकीन उलोवप बरेंपणान रावप ना. हांगा घनश्याम ताच्या बायलेक मारिल्ल्याचे चित्रण दिसता. 'तूं आनी कसलो, आता कमर धरिल्लो कांसोव जाला. आदीं पेटण्यान पेट्टालो म्हाका'६ हावठण. हांगा घोवाक ताच्या बायलेची किम्मत ना जंय तो

तिका मारता बडयता. दादलो म्हण तिचेर हात उखलता. सुलोचनाच्या नशिबांत लेगीत मार बड्य आसा. बायल मनशेक फक्त एक भुरगें जल्मांक घालपाच्या नदरेंत पळयता. हांगा लेगीत सुलोचनाक लग्ना जावन पांच- स वर्सां भुरगें जायना म्हण ताचो घोव ताका मारता बडयता आनी इतलेंच न्हय तर स्वताची बायल आसून भुरगें ना जावपाचे कारण दिवन लग्ना खातीर दुसरें चली पळयता.

ग्रामीण स्त्री म्हण तिचेर सदांच अन्याय, अत्याचार आनी सोशीकपण चड प्रमाणांत दिसता. हांगा सुनंदाक शेतांत काम करपाक मेळना म्हण तिचो घोव आनी ताची मांय ताचो छळ करतात, ताका मारतात जय सुनंदाक हे सगळें सोंसना म्हण तें आपल्या कुळारा वचून बापायक सगळें सांगता.' अण्णा मारतात तीं म्हाका. घोव आनी आत्ती दोगांय. कुंड्यां पेज वाडटांत म्हाका.' हावठण. हांगा बायलेची कसलीच चूक नासतना ताका ताच्या घोवा कडल्यान आनी ताच्या घरच्यां कडल्यान अत्याचार सोसचो पडटां.

कश्टकरी घोव बायलेचे नातें म्हळ्यार हांगा फारांसीक आनी माग्दालीन हांचे दिसता. जंय ती आपल्या गरिबीत रावन एकामेकाक सांबाळून कश्ट करता हे दिसून येता. तांच्या मदीं काय गजाली वयर सकयल जाता मात तीं दोगांय एकामेकाक धरून तांचो संवसार करता.

४.४ लग्न बायल पुरुश संबंद

काय घोव बायलेचें नातें हे भिरांकूळ आसा. बायलेक घोवाक सोडून आनी एक दादल्या मनशा कडेन ओड लागता. घडये हांगा त्या बायल मनशेक तिच्या संवसाराचीं उबगण येवन ती तिका एखादया तरेन स्वताक त्या नात्यांतल्यान मुक्त करपाक सोदता. हांगा तिका त्या नात्याचो तोल ना सांबाळून ती हो निर्णय घेता.. जशे की पाशकोल आनी प्लोराचे नातें विचीत्रत. बायल मनशेक घोवाचो सांगात आसतना परक्या दायल्या मनशाची ओड लागता कारण तिका तिच्या संवसागांत तिच्या घोवाचे तशें बरेंपण घडये मेळना जाका लागून तिच्या घोवा परस तो परकी दादलो मनीस तिका चड बरो करता म्हण तीं तिचे नातें ताच्या बरोबर रावंक सोदता. 'त्याच पावसांत एक दीस पाशकोलान ग्वार्दाक कोयतेन चांचावन मारलो.' मनशांक मारून पाशकोलाक काय वर्सा पुलीसेत भरती जावचो पडटां.

आगशेच्या एका किरिस्तांच बामणाल्या चेडवाची कूड घोलीत मेळिल्ली. तेका कोणे थंय हाडली. कोणे जिवानशी मारलें कांयच कळ्ळे ना. हे आज परत धवाडे गांवांत. अजून तें मेळ्ळें ना काय! तेचे पयलीं एका वर्साक कश्टम सिपाय किस्तोदीली कूड मेळिल्ली. तेला पाशकोलाक धरून व्हेल्लो. आंतोनेत आनी फिलीप हांचो दोगांयचो संवसार वेगळो पूण दोन मनांक जाय आशिल्लो तो मोग, ते आपलेपण चित्रायला. जाका लागून आंतोनेताक ताच्या घोवा

कडल्यान आनी फिलीप ताच्या बायले कडल्यान तें आपलेपण नासलें, ती मोगाच्या तळमळ्याक आशेल्ली अशी दीसता. ह्या दोन मनांचो मोग हांगा दिसता. खंयच्यान येल्ले आंतोनेत आनी फिलीपान दिल्लो आलाशिरो तांच्या मोगाचे नवें नातें निर्माण करता. घोव आसून ताच्या बदल्ल केन्ना दिसलो ना तो मोग ताका फिलीपात जाणवता आनी तें ताच्यात रमता. ह्या नांव नाशिल्ल्या नात्याक कितें नांव दितली ह्या चितनात तीं पडटां. खरें तर तांचो निशाप मोग आसता पूण ती लग्नाच्या नात्यांत गुथिल्ली आसता. तरी लेगीत ती पायरीं ओलांडून एका मेकाच्या जिवांचे सुख घेतना दिसता.

हांगा लग्नाच्या संबंदांत आसपी बायल मनीस स्वताचो एक वेगळो मार्ग घेतना दिसता. तांच्या घोवानी तांका तांच्या संवसारांत दिल्ले दुख वा मनाचो ताप ती सांबाळपाक पावना म्हण तातूंतल्यान भायर सरून आपली वेगळी जीण जगता. हांगा बायजें नांवाचे एक पात्र जे घोवान दुसरें लग्न जातकच त्या संवसाराक सोडून आपूण वेगळें रावन जगता. तें आपलें पोट भरपाक मेळटां तें काम करता. हांगा कुंभार आनी कुलवाडी लोक तिचो भोग घेवपाक तिच्या खोपींत वता. हांगा घडये तिकाय तें जाय आसता अशी तिची स्थिती कळटा. आनी तशेंच पोटाचे चितून तिका हे पावल उखलचे पडटा. तीच्या घोवाक तिचे पडूंक नाशिल्ल्यान तो तिका केन्ना तिचो मान दिना, जिणेचे सूख दिना आनी आपूण स्वता दुसरें लग्न जावन तिका व्हाय्यार उडयल्ल्या वरी करता.

४.५ बळजबरी स्त्री पुरुश संबंद

एखाद्या बायल मनशेक सदांच तिची अब्रू म्हत्वाची आसता. जिणेंत कितें आसू वा नासू पूण तिका स्वताचे चरित्र हे सदांच म्हत्वाचे आसता. तिच्या चरित्राचेर ती कसलोच दाग लागपाक दिना. पूण जेन्ना तिचेर काय तरेची बळजबरी जाता तेन्ना ती त्या गजालीचो नाश करता. हांगा हावठण कादंबरींत गुणाय पात्राचेर आगळीक जाता ते दिसता. जंय ती सुबदळळी गांवांत जात्रेक दिवजां विकपाक वयता तेन्ना तिचेर वाटेर दोन दादले आगळीक करता.' ती झावळ्यांतली दिवजां म्हस्तीमळावेल्या सतीच्या फातरांत फोडून उडोवन त्या गांवाक श्राप घालता' गुणाय हे सगळें सोंसपाक पावना म्हण जीव दिता. हांगा कळटा दादलो मनीस आपल्या भोगा खातीर निरागस बायल मनशेचो फायदो घेवन तिची अब्रू काडून बायल मनशेची बळी घेता. बायल मनशे कडेन फक्त ती एक वस्त म्हण पळयता.

घोव नाशिल्ले बायलेक नाका जाल्ल्या नदरेंत पळायला. हांगा काळी गंगा कादंबरींत शोभा नांवाचे पात्र आसा जाचो घोव मरता आनी ताचो घोव मेल्ल्या कारणान ताचो स्वताचो मांव ताचेर बळजबरी करपाचो यत्न करता. शोभाची जीण ल्हान वयार रांड जावन वयरसून हे सगळें घडून तें जगपाची आशा सोडून दिता तें पळोवपाक मेळटां. तें ताच्या मावा पासून स्वताक राखून दवरता पूण एक दीस ताचो मांव ताच्या कुडीचेर हात घालता. हांगा दादल्या

मनश्याची ती हवस आशिल्ली वृत्ती दिसता. जय तो स्वताच्यात सुनेक नाका जाल्ल्या नदरेंत पळोवन तिचेर बळजबरी करता.

तशेंच माशेनागेर गेल्ले आंतोन ताक लेगीत हरी भाटकार वायट वृत्तीन पळयता आनी बळजबरी करता. हरी सावळान भाटये शेजाराकच एक कड्डाची खोप बांदिल्ली. तेतूंत तो रावतालो. तचेकडन एक पोन्नी कळमेल्ली भुरकुटी बंदूक आशिल्ली. ती तो केन्ना खोपीच्या आड्याक हुमकळायन दवरतालो. तो आंतोनेताक मात एकदम बरें करतालो! ते काजुनी थोबो घेवन फोगां पुंजोयंक वयतकीर होवय खांदाक तुवक लावन फाटल्यान वयतालो. मदीच तेच्या पोल्याचे गुच्चे घेतालो. खांदार, हड्डियार हात दवरतालो. आंतोनेताक कांयच कळनासले. हो कित्याक गोड उलयता, कित्याक पोल्याक चिमटे घेता, खांदार कित्याक हात दवरता? ते पुराय नेणारच आसले खरे म्हटल्यार दादल्या बायलेच्या कुडीच्या व्यवहाराविशीं तेका कांयच म्हायती नासली. एक दीस आशीकुशीन कोण नाशे पळोवन, तेणें खांदावयली बंदूक ल्हवूच सकल दवल्ली आंतोनेताक घट धरून लागी लागी उखलूनच व्हरून एका काजी रुखाक तेकोवन उबें केले. ताचेर तो आपली बळजबरी करपाक लागलो पूण ताची नाटकां आंतोनेताक समजली. तें साबूद जाले आनी ताणीं ताका धूकलून दिवन थंयच्यान पळ काडली.

संदर्भ

1. सैल, महाबळेश्वर. काळी गंगा. राजहंस वितरण, पणजी गोंय १९९६.
पान.31
2. सैल, महाबळेश्वर. काळी गंगा. राजहंस वितरण, पणजी गोंय १९९६.
पान.71
3. सैल, महाबळेश्वर. काळी गंगा. राजहंस वितरण, पणजी गोंय १९९६.
पान.54
4. सैल, महाबळेश्वर. काळी गंगा. राजहंस वितरण, पणजी गोंय १९९६.
पान.55
5. सैल, महाबळेश्वर. खोल खोल मूळां. ॐ श्री दत्त पदमजा प्रकाशन,
काणकोण- गोंय.
6. सैल, महाबळेश्वर. हावठण, बिम्ब प्रकाशन, आगशी-गोंयय २००९.
पान.3
7. सैल, महाबळेश्वर. हावठण, बिम्ब प्रकाशन, आगशी-गोंयय २००९. पान.3

निश्कर्ष

महाबळेश्वर सैल हे कोंकणी साहित्यांतले एक प्रतिभावंत अशे नामनेचे लेखक तांच्यानी एका परस एक साहित्य रचून कोंकणी साहित्य विश्वांत आपलें मोलादीक योगदान दिलां.

‘महाबळेश्वर सैल हांच्या कादंबरींत चित्रायल्ली ग्रामीण स्त्री’ ह्या विशया खाला, महाबळेश्वर सैल हांची काळी गंगा, हावठण आनी खोल खोल मुळां ह्यो कादंबरी घेवन तातूंत आयिल्ल्या ग्रामीण स्त्री पात्रांचेर हांवें अभ्यास करून हो सोदवावर तयार केला. महाबळेश्वर सैल हांच्या कादंबरी साहित्यांत आमकां सामान्य ग्रामीण जीण दिसून येता, काळी गंगा, हावठण, आनी खोल खोल मुळां ह्या पुस्तकांतली बायल मनीस अश्याच सामान्य जिणेंतल्यान वयर सरल्या. ह्या पुस्तकांतली बायल-पात्रां जरी काल्पनीक आसली तरी तांची जीण, मानसिकता, स्वभाव, संघर्श आदी गजाली वास्तव जिणेंत ग्रामीण समाजांतल्या बायल मनशेचे प्रतिनिधित्व करताना दिश्टी पडटां.

महाबळेश्वर सैलाच्या साहित्यांतले बायल-मनशेचे अध्ययन करताना तांच्या काळी गंगा, हावठण, आनी खोल खोल मुळां पुस्तकांतली मुखेल बायल पात्रांचेर हांवें चड उजवाड घालपाचो यत्न केला. तशेंच ह्या मुखेल बायल पात्रांच्या संबंदात आयिल्ली कथानकांतली हेर बायल पात्रचित्रणांचोय ह्या सोदवावरांतल्यान नियाळ घेतला.

काळी गंगातली सुमन आनी मंजूळ, हावठण कादंबरींतली सिताय, आनी खोल खोल मुळां कादंबरीतले आंतोनेत हीं सगळीं मुखेल पात्रां जावन आसात. हया सगळ्या पात्रांचे लेखकान बेस बरें चित्रण करून एकाद्या सर्वसामान्य बायल मनशेच्या जिणेची, तिच्या भावनांची आनी हावेसांची थाव घेवपाचो यत्न केला. वेचून काडिल्ल्या पुस्तकांतली 'ग्रामीण स्त्री पात्र' हो केंद्रबिंदू दवरून तिची मानसिकता, समाजांतले तिचें स्थान, धर्म, जात, व्यवसाय आदी गजालिचो तिजेर जाल्लो प्रभाव आनी जिणेंतलो तिचो संघर्श हया नदरेन जर तिची जीण पारखीत जाल्यार बायल-मनशेच्या विश्वांतलें जायतें कोडू सत्य दोळ्यां मुखार येतात.

महाबळेश्वर सैलाच्या साहित्यांतली ही बायल-मनीस पुराय शक्त घेवन आयिल्ली खोल विचारांची, अखांत स्वरुपाची आनी मोठ्या धिराची बायल जावन आसा. वेळा प्रसंगार तिचे बदलते रूप आनी तिच्या अंतर-मनाचो साक्षात्कार घडोवन दिवपी अशी हीं बायल पात्रां आमच्या मुखार लेखकान चित्रायल्यात, तांच्या काळी गंगा हावठण, आनी खोल खोल मुळां पुस्तकांतली बायल पात्रा कश्टकरी समाजांतल्या बायल-मनशेचे नेतृत्व करपी जावन आसात.

काळी गंगा कादंबरीत आदल्या दशकांतलो काळ चित्रीत जाला. तातूंतलीं बायल-पात्रां कारवार वाठारांतल्या मातयेंतल्यान फुटून वयर सरल्यात, हया

कादंबरेतले सगळ्यांत म्हत्वाचे पात्र सुमन हे बरेंच बंडखोर, मनस्वी तरीय मोग करची तितलीच तांक आशिल्ले पात्र. सुमन कथानकाच्या निमणे कडेन आंकवार रांडाव जावन पुराय जीण जगपाचे थारायता. सुमनाल्या ह्या आंकवार रांडावपणा फाटल्यान गंभीर कारणा आसा. भुरगेंपणांतलो मोगी जाका तें आपले सर्वस्व दिवून मेकळे जाल्लें तो मरता, आवय सारखी आशिल्ली भयंण मंजूळ दोगां अबुद्ध भुरगीं ताच्या पदरांत घालून वता. सुमन मुखावेली सगली मोडां आंगार घेवन आपल्या फुडाराची वाट कवळून दवरता. ह्या असाह्य खिणांक ताच्या मुखार दोनूच पर्याय आसले, एक तर आत्महत्या करून मेकळे जावचे नातर जियेवपाची आस्त नासतनाय आयिल्ल्या संकटाक तोंड दिवचे पूण हांगा सुमन दुसरी वाट आपणायता.

मंजुळाली दुखां ही नियती भोगांतल्यान आयिल्ली तर सुमनाली स्थिती भोगांतल्यान. मोव मनकुडीच्या मंजुळालो जिवीत संघर्श चड दुखदिणो आसा. एका पारंपरेत, सैमीक आशेन मंजूळ नियतीच्या चाकांत घुवता तर सुमन त्या चाकांत घुंवप न्हयकारता. ते हात पांय धडावन परंपरे आड वता आनी चूक लेगीत करता. सुमनाच्या रूपान एक बंडखोर वृत्तीची, आपणाक जाय तशी जगपी बायल-मनीस पळोवपाक मेळटा.

ते भायर हावठण हे कादंबरेंत सिताय आनी तारा ही कुंबार सामाजातल्या बायल-मनशेचे नेतृत्व करपी बायल-पात्रां जावन आसात. रांड बायलांक नेमून

दिल्ले प्रमाण ती गळे नाशिल्ली आयदनां, तवे, कायली, मायट्यो, पणट्यो, कदीं बी घडोवन विकून जियेतात. सिताय आनी तारा ह्या पात्रांवारवीं लेखकान पिळग्यां पिळग्यां सावन चलत आयिल्ले राड बायलांचेर जावपी अत्याचार, अन्याय, तांकां उणी लेखपाची रीत उक्ती केल्या.

तशेच खोल खोल मुळां ह्या कादंबरेतले आंतोनेत ही बायले कुटुंबीक हिंसाचाराची जीण जगता. जाका स्वताच्या आवय बापायचे बरेंपण नशिबांत मेळना. ताच्या जिणेंत आयल्ले प्रत्येक त्रास दिवपी घोडामोडींक तें सहन करून मुखार सरताना दिश्टी पडटां. ताच्या जिणेंत मदत करपी आनी ताचें सगळें करपी ताचें मागदालीन माशेन आसता. ताच्या जिणेंत बऱ्या गजालींचो आसपाव ना पूण फिलीपाचो सांगात ताका ओडलायणो जाता पूण तो लेगीत ताच्या वांगडा उरना.

‘काळी गंगा, हावठण, आनी खोल खोल’ मुळां कायंबरेंतली बायल-पात्रां ग्रामीण समाजांतले बायल-मनशेचे प्रतिनिधित्व करपी जावन असात. तांच्या रुपांतल्यान वास्तवांत बायल मनीस आमच्या समाजांत कशे तरेन धडपडट्टा ह्या गजालिची आमकां अनुभुती जाता. आता बायल मनशेक फक्त घरांत वावूरपी एक वस्त म्हणून पळोवपी समाज आमकां लेखकाच्या साहित्यांत दिसून येता. ते भायर लेखक एक पुरुश जावन ह्या बायल पात्रांचे चित्रण करता आसताना ताणें सगळ्यां पात्रांक न्याय दिला अशें दिसता. तांच्या

साहित्यांतली बायल प्रतिमा एक अखांत विचारसर्णीचे विश्व घेवन आमच्या मुखार आयला.

आयज ग्रामीण सामाजांत जायते बदल घडल्यात आनी ह्या बदला वांगडा बायल मनशेची जिणूय सुधारपाक लागल्या, अशें आसले तरी अजून आमच्या भारतात अजून अशे जायते वाठार आसात जंय आमकां बायल मनशेची जीण कश्ट, अत्याचार, दुस्वास, संस्कृती, अंधश्रद्धा, बलात्कार आनी पारंपरेच्या होमकंडांत जळत आसा ते कळटा. एकंदरीत ह्यो तिनय कादंबरी स्त्री प्रदान आसून स्त्रीचे आनी तिची मनोवृत्ती चित्रायतना दिसता.

आदारावळ

1. सरदेसाय, माधवी. मंथन. जाग प्रकाशन, सालदेल अपाटमेंटस रुअ द साउदादीश, पाजीफोंड मडगांव- गोंय. २०१२.
2. सैल, महाबळेश्वर. हावठण. जानेवारी २००९, बिम्ब प्रकाशन. धर्म लक्ष्मी, सांत लॉरेन्स, आगशी गोंय.
3. चोपडेकर, हनुमंत. अरण्यकांड: महाबळेश्वर सैलाची सर्वोत्कृष्ट साहित्यकृती, बिम्ब, वर्स: ८ ऑगस्ट २०१२.
4. शेट, विठ्ठलराव. चक्रवर्ती कादंबरीकार महाबळेश्वर सैल, जाग, मडगांव गोंय, जाग प्रकाशन, दिवाळी २०११.
5. साखारयांडे, अंजू. साहित्यकार महाबळेश्वर सैल हांची एक शास्त्रीय वळख. बिम्ब मासिक-२०२२.
6. चोपडेकर, हनुमंत. पुरुश लेखकांचे कोंकणी कादंबरींतले' स्त्री- पुरुश संबंद.' बिम्ब मासिक मे-२०१२.

